DE NUMMIS PATRIARCHARUM AQUILEJENSIUM.

DE NUMMIS PATRIARCHARUM AQUILEJENSIUM DISSERTATIO.

VENETIIS
MDCCXLVII.
Typis Jo. Baptistæ Pasquali.
SUPERIORUM PERMISSU.

Eminentiss. ac Reverendiss.

DANIELI CARDIN. DELPHINO

PATRIARCHÆ AQUILEJENSI

F. BERNARDUS M. de RUBEIS Ordinis Prædicat.

LIbellum de nummis Patriarcharum Aquilejensium, tametsi modicum & exiguum mole, atque argumento ipso vulgarem exilemque, Te vero, Princeps Eminentissime, tuaque dignitate minus

 for-

fortasse dignum, quamobrem ut Nomini tuo, Te annuente, nuncupatum in lucem proferrem, vehementer optaverim, rationes me plures impulerunt. Pro tua erga litteras optima voluntate, non modo erectam publicæ utilitati Bibliothecam, Præcessoris Dionysii Patrui consilia sequutus, augere pergis atque amplificare: verum etiam tuo ductus consilio, in antiquis Ecclesiæ tuæ monumentis undique conquisitis diligentissime colligendis, nulli parcens labori & sumptui, eam cogitationem & curam adhibes, ut & peramplum Tabularium jam e solo excitatum, aptissimoque ordine constitutum egregia monumentorum supellectile instruxeris; ditissimumque Musæum comparaveris, quod præter alia, omnes ferme majores, minoresque Aquilejensium Patriarcharum jussu cusos

ſos argenteos nummos complectitur. Ex iſto quum typi prodeant, quos opuſculum hoc noſtrum exhibet, perita ac fida manu delineatos, nec minori diligentia impreſſos, annon Tibi quod tuum utique eſt, reddendum fuerat? Patriarchali honore præſtans, Metropolitanam moderaris Eccleſiam, quam origine claram, finibus longe lateque patentibus ampliſſimam, præclariſſimis Præſulum geſtis apprime nobilem, juribus & prærogativis inſignem, edito paucis abhinc annis pro virili parte Commentario inluſtrare ſtudui, reſeratis benevolentia atque imperio tuo Tabulariis, unde poſtremæ ætatis, atque ævi medii, & ſi qua forent vetuſtiora monumenta depromerem. Annon tibi ergo Diſſertationem, quæ rem monetariam Aquilejenſem, inſigne tuis Præceſſoribus conceſſum de-

cus, versat ac exponit, sisterem & nuncuparem? Nativo splendori, quo fulges, & Familiæ Delphinæ, ex qua progenitus es, & Ecclesiæ quam scite sanctissimeque regis, accedit amplissimum Sacræ Purpuræ ornamentum, quod Tibi abs justissimo meritorum judice & retributore Benedicto XIV. Maximo atque Optimo Pontifice conlatum gratulati nuper sumus, & adhuc effuso lætitiæ sensu gratulamur. Quidni porro in hac tanta pro nupera ista tua dignitate bonorum omnium communi acclamatione præstari munusculum a me potuerit, vel etiam debuerit, quod singularis observantiæ & obsequii erga Te mei qualecumque testimonium foret? tot itaque nominibus dubio procul jam tuum, quod Tibi sisto, Princeps Eminentissime, levidense licet munus, ut benevole

ex-

excipias , oro ; idemque benevolentia tua auctum , atque ornatum , te ipso , aliqua saltem ex parte , dignum reddas . Vale , & studia nostra , quæ in Ecclesiæ tuæ rebus inlustrandis impendimus , humanitate tua complectere , tuo patrocinio tuere .

Ad Lectorem benevolum.

IN Ecclesiæ Aquilejensis Monumentis, inter Poponis Patriarchæ præclara gesta, factam illi a Conrado Imperatore hujus nominis primo, Germaniæ Rege secundo, Monetam cudendi facultatem, Regio diplomate descripto, recensuimus; ibique Diplomatis tenor pro modulo nostro expositus vindicatusque, actumque paucis, quantum instituto satis erat, de nummis Patriarcharum, cusis & arbitrariis, majoribus, & parvulis, quibus illi constabant, eorumque valore. Præ manibus erant Tabulæ duæ, jussu Nicolai & Ludovici Turriani Patriarcharum confectæ, quæ initas cum Monetario conventiones complectuntur, signandæque Monetæ argenteæ pondus exhibent, & notam, & examen. Sibillæ foliis obscuriores, candido fateor animo, mihi tunc videbantur illæ, tametsi lectæ, relectæque, & acriore

re

re mentis attentione semel atque iterum ac sæpius ad examen revocatæ. Consilium ergo incidit, inseditque, ut easdem inter insignis Metropolitanæ Patriarchalis Ecclesiæ monumenta, quæ vulgabam aptis commentariolis illustrata, prorsus præterirem: suppressasque vellem, donec splendidior mihi lux affulgeret, quæ difficultatum tenebras omnes dispelleret, fugaretque. Pro data occasione Tabulas easdem, cum venirent sub oculos, diligentius excutiebam: cum rei nummariæ peritis, atque cum ipsis Monetariis dubia conferebam, quæ menti obversabantur, ut germanum & vocum & sententiarum, (si quidem alii probe intelligerent,) sensum perciperem: varieque subductis ratiociniis, modo hanc, modo illam veluti aptissimam sequebar methodum, qua postea me falli, minimeque duci quo eundum erat, certo noveram. Factum denique, ut silice frequentius pertinaciusque excusso, ignis (ut puto) prosilierit, quem optabam; veramque Monetæ in officina Aquile-

jensi

jensi cudendæ rationem ex dubiis obscurisque vocibus, implicatisque loquendi modis, quibus ipsæ Tabulæ memoratæ scatent, ni mea me fallat opinio, elicuerim. Laborem nostrum, qualiscumque ille sit, Forojuliensium Antiquitatum cupidis, aliisque benevolis offero lectoribus: corrigere paratus, si quæ in argumento implexo errata sunt: ac meliora sequi gestiens, si quæ alius quisque in re nummaria peritior noverit, ac docuerit. Vale.

IN-

INDEX
CAPITUM.

CAPUT I.

CAPUT II.

CA-

CAPUT VI.

CAPUT VII.

CAPUT VIII.

CAPUT IX.

CAPUT X.

DE

DE NUMMIS PATRIARCHARUM AQUILEJENSIUM *DISSERTATIO.*

CAPUT I.

Tabulæ duæ, altera Nicolai Patriarchæ, altera Ludovici successoris, quæ initas de cudenda Aquilejensi moneta conventiones continent. Monetam eamdem cudendi jus in alios quandoque translatum pro annua pecuniæ pensione.

I. DE nummis Patriarcharum Aquilejensium, cusis, & non cusis seu arbitrariis, eorumque varietate, pondere, nota, & absoluto comparatoque valore dicturus, Tabulas ego in antecessum profero duas, Nicolai Patriarchæ alteram, & alteram Ludovici successoris, quibus initæ cum Monetariis conventiones de moneta Aquilejensi cudenda exhibentur. Priores accipe ex vetusto apographo desumptas.

" Anno Dominicæ Nativitatis Millesi-
„ mo Tercentesimo quinquagesimo sexto,
„ indictione nona, die decimaoctava Men-
„ sis Octobris: præsentibus Venerabilibus
„ & sapientibus viris Dominis, Fratre Gui-
„ done Abbate Monasterii Mosacensis, Cy-
„ no de Castellione Jurisperito, Joanne de
„ Monticulis Vicario in Temporalibus, ac
„ Paulino q. Magistri Joannis de Mutina
„ Cancellario Domini Patriarchæ infrascri-
„ pti, testibus ad hæc vocatis. Reveren-
„ dissimus in Christo Pater, & Dominus
„ D. Nicolaus Dei gratia Sanctæ sedis Aqui-
„ legensis Patriarcha, juxta morem Præ-
„ decessorum suorum, ad fabricationem &
„ constructionem novæ Monetæ Aquile-
„ gensis sub ejus nomine intendens: con-
„ fisusque de probitate & fidelitate discre-
„ ti & providi Viri Francisci Bonaquisti
„ de Florentia commorantis in Venzono,
„ de cujus industria & fidelitate laudabile
„ testimonium intellexit: ipsum Franci-
„ scum super hujusmodi moneta cudenda
„ & facienda Magistrum constituit & offi-
„ cialem suum; itaquod dictam monetam
„ cudere debeat, & cudi facere legaliter
„ & prudenter, cum modis & conditioni-
„ bus infrascriptis. Videlicet imprimis:
„ quod ipse Franciscus debeat facere, seu
„ fieri facere in Civitate Aquilegiæ, &

„ ali-

„ alibi, ubicumque placuerit dicto Domi-
„ no Patriarchæ, monetam hujuſmodi bo-
„ nam & puram, videlicet de unciis qua-
„ tuor argenti Venetorum groſſorum, &
„ tribus quarteriis pro quolibet Marcho:
„ de qua moneta debeant viginti ſolidi, &
„ octo denarii Aquilegenſes ponderare mar-
„ chum unum: & de ipſa moneta non poſ-
„ ſit expendere, niſi de quacumque ſcoſ-
„ ſa prius fiat ſazium in pondere, & in
„ igne: quod ſazium debet eſſe de uno
„ marcho in pondere, & de uno quarterio
„ unciæ in igne. Debent enim pondere vi-
„ ginti ſolidi, & octo denarii facere mar-
„ chum unum: quod ſi eſſent denarii qua-
„ tuor magis, vel quatuor minus, appro-
„ bentur boni denarii: ſi vero fuerint
„ quatuor plus, teneatur in ſequenti ſcoſ-
„ ſa eos facere de quatuor minus, & e
„ converſo. Quod ſi aliter reperiatur mo-
„ neta, quæ facta fuerit extra talem for-
„ mam, iterato debeat in ignem mitti,
„ & iterum fundi & meliorari. Item quod
„ idem Franciſcus debeat facere, ſeu fie-
„ ri facere ſazium in igne de uno quar-
„ terio unciæ, quod eſt grana centum qua-
„ draginta quatuor: & debet reddere pro
„ quarterio de argento fino grana octua-
„ ginta duo, & dimidium. Ita tamen quod
„ ſi reddiderit de granis octuaginta, & di-

„ midio, debeant approbari boni denarii: „ & dictus Franciscus non teneatur ad restitutionem aliquam hujusmodi duorum „ granorum deficientium. Et si reddiderit de minori, quam octuaginta granis „ & dimidio, tunc debeat dicta moneta „ iterato in ignem mitti, & meliorari.

„ Et quod dictus Dominus Patriarcha „ teneatur deputare certos homines, qui „ intersint ad requisitionem dicti Francisci, quando fiet sazium de dicta moneta: & cum fuerit approbata per ipsos Deputatos, idem Franciscus sit liber „ a præfato Domino Patriarcha, & a quocumque ejus officiali, de hujusmodi moneta cusa, & approbata. Et teneatur „ ipse Franciscus dare eidem Domino Patriarchæ pro quolibet marcho denarios „ novem dictæ Aquilegensis monetæ, solvendos ipsi Domino Patriarchæ de tribus in tribus Mensibus, incipiendo in prima cusione dictæ monetæ.

„ Item quod dictus Franciscus possit cudere usque ad mille marchos monetæ parvæ: ita quod quodlibet marchum ponderet uncia una argenti Veneti; & sint „ in pondere pro quolibet marcho solidi „ sexaginta sex. Quod si essent duodecim „ denariis parvulis minus, vel duodecim „ plus, approbentur boni denarii: si vero

„ duo-

„ duodecim magis, teneatur in sequenti „ scossa eos facere de duodecim minus, & „ e converso. Et si aliter reperiretur moneta, quæ facta fuerit contra talem formam, iterato debeat in ignem mitti, & „ iterum fundi & meliorari. Et fiet sazium „ in igne de dimidio quarterio unius unciæ „ de granis septuaginta duobus: & debeat „ reddere de argento fino grana octo, & „ duos tertios. Et cum fuerit approbata „ per dictum Dominum Patriarcham, vel „ Deputatos ab eo, dictus Franciscus sit „ liber & immunis de dicta moneta approbata ab ipso Domino Patriarcha, & ejus „ quocumque officiali. Et teneatur (a) pro „ quolibet marcho eidem Domino Patriarchæ dare solidos duos parvulorum.

„ Item quod præfatus Dominus Patriarcha deputet unum custodem, sive superstitem, qui stet continue cum Magistris „ ipsius monetæ, ad videndum cudere eam: „ & teneat unam clavim, & dictus Franciscus aliam loci seu cassellæ, ubi stabunt „ ferramenta pro cusione dictæ monetæ, „ & denarii monetati, quousque fuerit sazium factum de dicta moneta: & teneatur

(a) In Tab. Ludovici Turriani: *Et non teneatur aliquid dare pro hujusmodi parva moneta ipsi Domino Patriarchæ.*

„ tur ipse Dominus Patriarcha dictum cu-
„ stodem seu superstitem salariare, & præ-
„ dictus Franciscus eidem facere expensas.
„ Quodque teneatur idem Dominus Pa-
„ triarcha facere proclamari ad omnem re-
„ quisitionem dicti Francisci, quod prædi-
„ cti denarii recipiantur in quolibet foro
„ & cambio per quemcumque, pro qua-
„ tuordecim denariis parvulis quilibet: &
„ hoc sub pœna unius marchæ in non pa-
„ rentes, cujus pœnæ tertia pars Cameræ
„ Domini Patriarchæ applicetur, alia di-
„ cto Francisco, & reliqua tertia pars ac-
„ cusatori: & quod omnes officiales dicti
„ Domini Patriarchæ teneantur sic facere
„ observari. Et in qualibet solutione cu-
„ juscumque mercationis, vel debiti te-
„ neatur quilibet recipere usque ad sum-
„ mam decem solidorum denariorum par-
„ vorum; & hoc sub pœna prædicta.
„ Item quod prædictus Dominus Patriar-
„ cha teneatur præfato Francisco præstare
„ domum pro eo, & ipsius familia, in qua
„ moneta cudatur & fiat, & ipse cum
„ ejus familia valeat habitare. Item quod
„ ipse Dominus Patriarcha teneatur secu-
„ rare, & securum facere dictum Franci-
„ scum, & omnes de ejus familia per to-
„ tum districtum: ita quod ipsi possint se-
„ cure cum argento, moneta, & suis mer-
catio-

„ cationibus ire per omnes dicti Domini Patriarchæ civitates & loca, ſtare etiam, „ & redire absque alio damno. Quod ſi „ contigerit, teneatur idem Dominus Patriarcha reſtituere de ſua Camera, ſi aliter ablata recuperari non poſſent; dum „ tamen ipſe Franciſcus, ſeu familiares ſui „ a dicto Domino Patriarcha licentiam po„ ſtulent, ſeu a Vicario ſuo, vel aliis quos „ ſuper hoc duxerit deputandos. Item te„ neatur dictus Dominus Patriarcha face„ re proclamari publice per totum diſtri„ ctum ſuum, quod nullus audeat extrahe„ re argentum, ſive Bolſonum de dicto di„ ſtrictu: & hoc ſub pœna argenti & bol„ ſoni; cujus pœnæ tertia pars Cameræ „ dicti Domini Patriarchæ, & alia dicto „ Franciſco, & reliqua accuſatori applice„ tur: & quod quilibet portans argen„ tum, ſive bolſonum prædicto Franciſco, „ vel ad ſuam fabricam, poſſit libere ire, „ ſtare, & redire per totum diſtrictum ejuſ„ dem Domini Patriarchæ, cum perſonis „ & rebus ſuis, tute, & absque eo quod mo„ leſtari poſſit occaſione aliquarum repreſ„ ſaliarum, vel aliarum cauſarum; dum„ modo non ſint rebelles, & inimici dicti „ Domini Patriarchæ, & Eccleſiæ Aquile„ genſis. Item quod dictus Franciſcus poſſit „ & debeat cudere, & cudi facere prædictam

„ monetam hinc ad unum annum proxi-
„ mum, integrum & completum, hodie in-
„ choandum.

„ Quæ quidem pacta, omnia & singula,
„ præfatus Dominus Patriarcha pro se &
„ Ecclesia Aquilegensi, & dictus Franci-
„ scus pro se, jurans etiam ad sancta Dei
„ Evangelia, rata, grata, & firma, so-
„ lemni hinc inde stipulatione intervenien-
„ te, habere, adimplere, & inviolabiliter
„ observare promisit, sub pœna mille mar-
„ charum Aquilegensis monetæ: quæ pœ-
„ na exigi possit ac debeat cum effectu
„ per partem observantem a parte non ob-
„ servante totiens, quotiens contra venire-
„ tur, vel fieret: & pœna soluta, vel non,
„ præsens nihilominus contractus obtineat
„ plenum robur. Obligantes sibi vicissim,
„ unus alteri, videlicet dictus Dominus Pa-
„ triarcha eidem Francisco omnia bona
„ sua, & suæ Aquilegensis Ecclesiæ; & ipse
„ Franciscus ei omnia bona sua, mobilia &
„ immobilia, præsentia & futura. Renuncian-
„ tes omni legis, & consuetudinis, ac juris
„ tam canonici, quam civilis auxilio, per
„ quod possent contra prædicta se defende-
„ re, vel tueri. In quorum omnium testi-
„ monium prædictus Dominus Patriarcha
„ mandavit, præsens instrumentum confici
„ per me Notarium infrascriptum, & sui

sigilli

„ sigilli appensione muniri. Actum Utini „ in Palatio Patriarchali. ...

Similes ævo superiore Tabulas confectas, quæ perierunt, vel in forulis archivorum latent, nullus dubito. Similes vero post elapsum triennium, Ludovici Turriani jussu scriptæ, præsto sunt: queis ejusdem Francisci opera in cudenda moneta Aquilejensi, initis eisdem conventionibus, comparatur. Priora verba sunt hæc: " In christi „ nomine Amen. Anno Nativitatis ejus- „ dem M.CCC.LIX. Indictione duodeci- „ ma, die decimanona Mensis Octobris: „ præsentibus Nobilibus & circumspectis „ Viris Dominis, Carlevario, & Castrono „ dicto Panceria, de la Turre, Joanne de „ Monticulis Jurisutriusque perito Vicario „ in Temporalibus infrascripti Domini Pa- „ triarchæ, & aliis. Reverendissimus in „ Christo Pater & Dominus D. Ludovicus „ Dei gratia Sanctæ Sedis Aquilegensis Pa- „ triarcha, juxta morem suorum Prædeces- „ sorum Patriarcharum, ad fabricationem „ & constructionem novæ Monetæ Aquile- „ gensis sub nomine ejus diligenter inten- „ dens; confisusque de probitate, indu- „ stria, & fidelitate discreti & providi Viri „ Francisci Bonaquisti de Florentia, com- „ morantis in Venzono, de quibus eidem „ Domino Patriarchæ testimonium lauda- bile

„ bile perhibetur: eundem Franciscum super hujusmodi moneta cudenda & facienda Magistrum constituit, & officialem suum, ita quod dictam monetam cudere debeat, & cudi facere legaliter ac fideliter, cum pactis, modis, & conditionibus infrascriptis. In primis videlicet, (*ut in superioribus Nicolai Patriarchæ tabulis.*) Actum in Castro Utini in Camera prædicti Domini Patriarchæ. Ego Paulus q. Magistri Joannis de Mutina publicus sacræ Imperialis aulæ Notarius, & prædicti Domini Patriarchæ scriba prædictis interfui, & ea de mandato ejusdem Domini Patriarchæ scripsi, & publicavi rogatus. „

Joannis de Monticulis, in jure peritissimi, qui in utrisque allatis Tabulis testis vocatus comparet, elogium texit Josephus Capodalius in sua Utini Civitate illustrata: eodemque in loco *Cini de Castellione*, qui prioribus in Tabulis testis adest, vicaria in Civitatibus Tridenti, Belluni, Feltriæ, Ludovici Bavari Imperatoris nomine, potestate perfuncti, mentionem ingerit: ejusque præfecturam ad annum 1340. refert Pilonus in Historiæ Bellunensis libro quarto. Apud eundem Capodalium laudes prostant *Carlevarii*, e gente Turriana viri celeberrimi: ad ipsamque spectabat *Castonus*, aut

Ca-

Castronus, ab eo, qui eodem vocatus nomine Sedem Aquilejensem Patriarchalem rexit, diversus.

II. Neque solum Monetariorum opera ad cudendam in Provincia monetam utebantur Patriarchæ; factum etiam quandoque, ut extra Provinciam signarentur nummi Aquilejenses, ipso jure ad tempus pro certa pecuniarum singulis annis solvenda summa in alios translato. Alexandri IV. Summi Pontificis litteræ ad Gregorium de Montelongo datæ rem patefaciunt. " Alexander Papa IIII.
" G. Aquilegensi electo. Sicut petitio tua
" nobis exposita continet: jus cudendi mo-
" netam, quod ad te in Patriarchatu Aqui-
" legensi pertinet, Matthæo dicto Tervisin,
" Johanni & Marino Zorzani, & Nicolao
" Venerio, civibus Venetiarum, usque ad
" duos annos, de consensu Aquilegensis
" Capituli, concessisti pro certa pecuniæ
" quantitate, prout in Instrumento publi-
" co confecto, exinde tuo & ipsius Capituli
" sigillis signato plenius dicitur contineri.
" Nos itaque tuis supplicationibus inclina-
" ti, quod super hoc provide factum est,
" ratum & gratum habentes, id auctorita-
" te Apostolica confirmamus, & præsentis
" scripti patrocinio communimus. Nulli
" ergo .... nostræ confirmationis ..... Da-
" tum Neapoli V. Nonas Maii anno primo: "

(æræ

(æræ vulgaris 1255.) Quo ſcilicet anno, ac Menſe Majo, dieque tertia, nondum Neapoli, ubi electus fuit, diſceſſerat Pontifex. Similem juris monetam Aquilejenſem cudendi translationem non hac vice tantum, ſed alias, ac ſuperiore tempore, a Patriarchis factam, conjectaverim ego: conjecturæque argumenta inferius dabo.

CAPUT II.

Facultas Poponi Patriarchæ facta a Conrado Imperatore primo, nummos argenteos cudendi, Veronenſis monetæ denariis pares, vel meliores. Denarios majores, quatuordecim parvulis conſtantes, cudebat officina Aquilejenſis, ipſosque parvulos: qui Veronenſes vocabantur. Diplomatis a Conrado dati ſenſus exponitur.

I. MOnetæ noſtræ Aquilejenſis conditionem rationemque diligentiore indagine ut exploremus, verba referenda ſunt Diplomatis, quo Conradus Rex Germaniæ, hujus nominis ſecundus, & Imperator primus, anno 1028. fecit Poponi Patriar-

triarchæ percutiendæ monetæ facultatem.
„ Conradus Dei gratia Romanorum Augu-
„ ſtus. Ex noſtrorum anteceſſorum conſti-
„ tuto didicimus, noſtri eſſe juris, ſanctæ
„ Matris Eccleſiæ res pro viribus augere,
„ & auctas pacificare. Quapropter volu-
„ mus & optamus, ut notum ſit omnibus
„ Sanctæ Dei Eccleſiæ utriſque fidelibus:
„ quomodo nos, interventu noſtræ dilectæ
„ jugalis Giſlæ, & Henrici Regis dilectiſ-
„ ſimi noſtri filii, necnon & Arabonis Mo-
„ guntienſis Archiepiſcopi, & dilecti noſtri
„ Brunonis nepotis Cancellarii, atque A-
„ dalberonis Ducis, donamus, atque no-
„ ſtra imperiali poteſtate concedimus, pro-
„ ut juſte & legaliter poſſumus, Sanctæ
„ Aquilegenſi Eccleſiæ, & Poponi Patriar-
„ chæ, qui ibidem Domino videtur deſer-
„ vire, licentiam Monetam publicam in-
„ fra Civitatem Aquilejæ faciendi. Igitur
„ denarios ipſius Monetæ ex puro argento
„ firmiter præcipimus fieri, & Veronenſis
„ monetæ denariis æquiparari, niſi præno-
„ minatus Patriarcha ſua ſpontanea volun-
„ tate velit meliorare. Habeantque licen-
„ tiam omnes Regni noſtri negotiatores,
„ in qualibet venali merce ipſos denarios
„ accipere, ſi tamen fuerint ſimplices falſi-
„ tate. Quod ut verius credatur, & ab
„ omnibus diligentius obſervetur, hanc no-
ſtræ

„ ſtræ conceſſionis paginam inde ſcriptam „ manu propria roborantes, ſigilli noſtri „ impreſſione juſſimus inſigniri. Signum „ Conradi inviɛtiſſimi Romanorum Impe- „ ratoris Auguſti. Bruno Cancellarius Sa- „ cri Palatii vice Arabonis Archiepiſcopi „ & Archicancellarii recognovi. Data an- „ no Dominicæ Incarnationis MXXVIII. „ Indictione XI. III. idus Septembris, an- „ no Conradi Regnantis quarto, Imperii „ vero ſecundo, ejusdemque Imperatoris „ filii Henrici Regis anno primo. Actum „ Immideshirton feliciter. „

Diploma non vidit Doctiſſimus Muratorius, qui inter Diſſertationes Italicas Medii ævi Diſſert. XXVII. *de Moneta*, verbo *Aquileja*, ſic habet: *Poſt ejus* (Aquilejæ) *miſerabile excidium, nullum ibi per multa ſecula veſtigium officinæ Monetariæ fuit. Patriarchis demum Aquilejenſibus, utpote qui ampliſſimæ regioni dominabantur, collata eſt eadem prærogativa a Friderico II. Auguſto. An antea argentum Patriarchæ ſignarint, ignotum mihi eſt: ſaltem ab eo tempore argentei nummi viſuntur ad eorum nutum cuſi.* An diploma dederit Fridericus II. quo fieret Volchero Patriarchæ, cujus nummi ac ſucceſſorum ſervantur in Muſæis, argentum ſignandi facultas, incompertum mihi: collatam vero hanc Poponi prærogativam a Con-

Conrado Rege secundo, Imperatore hujus nominis primo, nullus ego dubitaverim. Hac de re plura disseruimus in Monumentis Ecclesiæ Aquilejensis Capite LIV. n. V. Quæ sequuntur, rursum accipe, non pauca, nec inutilia.

Vitia quidem, Librariorum oscitantia, irrepserunt aliqua in apographum, quod superius descriptum est: cætera sibi constant omnia. *Conradus* dicitur *Dei gratia Romanorum Augustus*: at legendum genuina diplomata jubent, *Cunradus*, vel *Chuonradus divina favente clementia*, vel *gratia Romanorum Imperator Augustus*. Frequentius *interventu dilectæ jugalis*, seu *consortis Gislæ* exhibent sincera alia: sed *Imperatricis* titulum addunt, utpote quæ nomen istud & consecrationem Romæ cum viro suo Conrado acceperit anno 1027. die sancto Paschæ, 26. Martii. Poponi favet, proque eo intervenit *Henricus Rex dilectissimus filius*, ut alia quoque diplomata produnt: quem scilicet undecim annos natum Conradus pater in regalem apicem anno 1028. in Paschate die 14. Aprilis, apud Aquisgrani palatium sublimari fecerat. Preces addunt *Moguntinus Archiepiscopus*, & *Bruno Cancellarius*: quod in aliis ejusdem Conradi diplomatibus frequentius observare contingit. *Adalbero* demum *Dux* adest; ille nempe,

pe, qui Carinthiæ Ducatum administrabat, dissidia fovit cum Popone Patriarcha, ac pacem iniit anno 1027. Consule laudata Monumenta Ecclesiæ Aquilejensis Capite LIV. num. II. & III.

Illa verba, *signum Conradi invictissimi Romanorum Imperatoris Augusti*, sincera ac genuina sunt: ac unus fortasse deest *Domni* titulus. *Archicancellarius* occurrit *Arabo*, vel potius *Aribo*, Archiepiscopus Moguntinus: sunt vero diplomata, in quibus *Archiepiscopus* duntaxat appellatur, & *Archicancellarius*: alia prostant, quæ addunt *Maguntinum*. Frequentius *Bruno Cancellarius* dictus legitur: sed *Brunonem* etiam *Sacri Palatii Cancellarium*, raro licet tum temporis stylo, in Diplomatibus occurrere, animadvertit Abbas Gottvvicensis in Prodromo ad Chronicon Gottvvicense, diplomate in exemplum adducto, quod in Bullarii Cassinensis Tomo II. habetur. Diploma addo ego, quod Ughellus recenset in Episcopis Novariensibus. Quis fuerit *Bruno* iste, ignorare se fatetur Doctissimus idem Abbas Gottvvicensis: an lucem aliquam afferat diploma nostrum, quod ipsum exhibet Conradi Regis & Imperatoris *nepotem*? Hunc vero jam ab anno 1028. fungi munere suo cœpisse, Diplomata docent. Recensitum ab Ughello in Episcopis Novariensibus affero:

Bru-

Bruno Cancell. Sacri Palatii vice Arribonis Archiep. & Archicancell. recognovit. Dat. anno Dominicæ Incarnationis 1028. *anno vero Regni Conradi* 4. *Imperii autem* 2. *ejusdem Imperatoris filii Henrici primo, indictione* 11. *Actum in Palatio Aquisgrani.* Mensis desideratur, ac dies ejusdem.

Recognoscentem Brunonem diplomata, quæ ad res italicas pertinent, nos ipsa diplomata docent. Cur ergo non agit ipse vices Archiepiscopi Coloniensis, cujus in eisdem rebus italicis munus erat? Difficultatem elidit omnem laudatus Abbas Gottvvicensis, qui sapienter animadvertit, Archiepiscopos Moguntinos *italici* quoque *Archicancellariatus* munus, utpote *Archicancellarios universales*, frequentius obiisse: quod plurium diplomatum exemplis evincit.

Diploma *datum*, ac *data* diplomatis concessio, ut in nostro legitur, perinde se habent: ac utriusque formulæ præsto cuique sunt exempla. Ad chronologiam demum quod attinet, eadem est ac in diplomate superius memorato ad Petrum Novariensem Episcopum: Mensis tamen additur *Septembris*, ac dies *tertia ante idus*, seu dies undecima ejusdem Mensis. Conradi *Imperatoris*, & Henrici filii *Regis* anni, scilicet *secundus*, & *primus*, optime cohærent cum anno vulgaris æræ 1028, & undecima indictione.

Locum etiam haberet indictio XII. a Kalendis Septembris incepta. At regnum ipse Conradus *anno* 1024. 6. *idus Septembris*, seu die octava, auspicatus fuerat: unde *dies* 3. *idus Septembris*, seu die undecima, anno 1028. jam cœperat quintus Conradi regnantis annus. Aut ergo in Diplomate nostro, annus regni *quintus*, non *quartus* legebatur: aut tribus tantum illis diebus, qui supra completum quartum Regni annum excurrebant, non computatis, quartum annum regnantis Conradi numeraverit minus attentus Cancellarius. Locus denique *Immidesbirtan* nondum mihi notus.

Conlata si fuerit, inquies, Poponi Patriarchæ argentum signandi facultas, cur Aquilejenses cusos nummos videre non liceat ante Volcherum, qui anno 1204. in Sedem Patriarchalem conscendit? Argenteum servant Musæa nummum, cujus pars una sedentem Episcopum exhibet, manu dextera pedum Episcopale, librum sinistra tenentem, cum epigraphe circum inscripta, A Q/ L E G I A P. visiturque parte in altera ædificium arcubus quatuor superstructum cum duabus turribus, ac media inter illas Crux. (Vide Tabulam I. n. 1.) An sigla illa P. significet *Poponem*, vel *Peregrinum* primum, vel alterum, an potius universim *Patriarcham*, non ita facile dixerim.

xerim. Satis mihi fuerit, si animadvertero, nummum prædictum sine dubio Aquilejensem esse, ipsumque cusum signatumque ante Volcherum, pro ea scilicet, quam signandi argentum contulit Conradus Imperator facultatem *Poponi Patriarchæ, & Sanctæ Aquilegensi Ecclesiæ*. Apud Venetos primus Henricus Dandulus, qui Rempublicam anno 1192. administrare cœpit, nomen suum, una littera initiali posita, nummis imposuisse dicitur: ob eamque non expressi nominis rationem vix ullos videre licet certos compertosque Venetorum nummos, quos ævo superiore cusos vetustæ produnt chartæ. Quidni hunc imitatus morem fuerit Peregrinus II. qui Aquilejenses infulas anno 1195. obtinuit, suumque nomen littera initiali P. indicari voluerit in nummis? Conjecturis finis esto. Miratio porro subeat nulla, nummos istos, quos ante Volcherum cuderit Officina monetaria Aquilejensis, utpote siglis obscuris notatos, vel etiam Patriarcharum nomine destitutos, insuper habitos fuisse, ac igne fusos ut in alios mutarentur, atque deperditos deletosque: aut si quos adhuc effodi, & adinveniri contingat, ob eamdem rationem veluti certos Aquilejenses cognosci, & haberi non posse. Nummum expende in eadem Tabula I. num. 2. positum. Typus ejus,

B 2 & fa-

& fabricæ ratio haud levem præferunt similitudinem cum superius allato, ipsisque cum Volcheri nummis, ut ex eadem omnes prodiisse officina videantur. Rem ego in medio relinquo. Aquilejensium certe explorata series a Volchero incipit, duciturque ad Patriarcharum postremum, Ludovicum Techium, quam infra dabimus integram.

II. Tum vero qui nummi hujusmodi reperiuntur in Musæis, tum allatæ Nicolai & Ludovici Patriarcharum tabulæ, & vetustæ chartæ innumeræ docent, ac evincunt, cudi in Officina Monetaria Aquilejensi consuevisse nummos majores, minoresque argenteos; ac istos passim appellatos *denarios parvulos*, ac *parvulos* absolute: illosque, *denarios*, & *denarios Aquilejenses*, seu *monetæ Aquilejensis*, quatuordecim parvulis constantes; ac parvulos demum frequentius dictos *Veronenses*.

Chartarum certa fide, quæ adfero, luculentissime confirmantur. Ex tabulis in Archivo Forojuliensium Fratrum Prædicatorum adservatis, profero verba, quæ sequuntur. Anno 1252. *indictione decima, die nono exeunte Septembri .... pro pretio trecentarum librarum Veronensium parvulorum*; 1256. *indictione quartadecima, die* XII. *intrante Madio .... pretio & foro trium Marcharum denariorum Aquilegensis Monetæ*. 1260.

in-

indictione tertia, die tertio intrante Januario ...... quadraginta sex denarios Aquileg. monetæ.

Plurima præstat documenta Archivum insignis Capituli Forojuliensis. Quæ sequuntur accipe. Anno 1214. *denarios Aquil. monetæ*. 1216. *Denarios Aquil.* 1254. *pretio unius Marchæ, & duodecim librarum & mediæ denariorum Aquilegensis monetæ*. 1276. *Quingentos & octoginta tres Fortones, viginti unum denarios, & octo Veronenses, ad monetam Aquilegiæ computato denario Aquilegensi pro quatuordecim Veronensibus*. 1288. *Marchas denariorum Aquileg.* 1293. *Centum librarum Veronensium parvulorum*. 1299. *Viginti duorum denariorum Aquilegensis monetæ*. 1377. *Veronenses parvulos viginti tres*.

Autographus *liber* servatur *Rationum Reverendissimi in christo Patris & Domini Domini Ludovici, Dei gratia Sedis Aquilegensis dignissimi Patriarchæ, qui nominatus est, Clarum me fac*: quem olim summa Jo. Josephi Lirutii humanitate commodatum legimus, & expendimus: deque ipso delibavimus plura, ad argumentum quod illustramus aptissima. Pauca profero sic in eo posita ratiocinia. Anno 1360. *Recepit Dominus Ambrosius de la Turre Thesaurarius a Joanne de Falcis ... libras Veronensium ducentas ... A dicto Domino Phebusino*

sino Marchas denariorum Aquilegensium ducentum quatuordecim, *denarios quadraginta quinque*, *pizzulos* (seu parvulos) *decem* .... *A Manfredo familiari Domini Guecellonis super solutione dictæ Gastaldiæ libras parvorum centum quadraginta novem* .... *A dictis Dominis Pertoldo & Pileo de Murucio libras Veronensium centum*. Anno 1361. *Recepit Dominus noster Patriarcha a Dominis Pertholdo & Pileo fratribus de Muruccio Marchas denariorum centum quadraginta*, *& denarios quadraginta quinque*, *pizzulos sex*. Paria passim occurrunt plurima, quibus in recensendis diutius immorari non vacat.

In ipsis Ludovici Turriani anno 1359. & Nicolai anno 1356. confectis Tabulis, nummos argenteos in officina Monetaria Aquilejensi cusos *denarios Aquilegenses* appellatos, & *denarios* legimus, qui recipi debeant *in quolibet foro & cambio per quemcumque*, *pro quatuordecim denariis parvulis quilibet* : ipsosque *denarios parvulos*, & *denarios parvos* memoratos habes, qui & *moneta parva* appellantur. *Marcam* in superioribus monumentis cum legis, & *Fortones* ; nummum intellige non cusum, neque signatum, sed idealem, & arbitrarium. Denariis Aquilejensibus centum & sexaginta constabat Marca, & quarta pars Marcæ erat Forto : qua de re ampliora damus Capite VI. & VII.

III.

III. Iterumq; ſub oculos modo ſubjicere præſtat Diplomatis a Conrado dati verba, ut legitimo ea ſenſu declarentur. Videlicet: *igitur denarios ipſius monetæ ex puro argento firmiter præcipimus fieri, & Veronenſis monetæ denariis æquiparari, niſi prænominatus Patriarcha ſua ſpontanea voluntate velit meliorare.* Apud Ducangium in Gloſſario ad Scriptores mediæ & infimæ latinitatis, vox *denarii* adhibita reperitur, tum pro nummo cuſo duodecim numulis conſtante, quem *Solidum* vocabant: tum pro ipſo nummulo, duodecima ſolidi parte. Factum vero, ut frequentiore uſu majores nummi appellarentur *ſolidi*, ac *denarii* vocarentur minores, quibus illi conſtabant. Rem certiſſimam ac perſpicuam, quam obviæ Tabulæ, apud ſcriptores, & Archivorum chartæ teſtantur, amplioribus piget verbis illuſtrare.

Utroque ſenſu accipi debent *Denarii* in Diplomate Conradi, tum pro ſolidis duodecim nummulorum, tum pro nummulo duodecima ſolidorum parte. Atqui facultas Poponi & Succeſſoribus facta fuit, ut argenteos denarios cuderent, vel *monetæ Veronenſis denariis æquiparatos*, vel etiam *ſi velint meliores*. Pro facultate ſibi data cudi juſſerunt Patriarchæ nummulos argenteos, Veronenſibus pares, qui & communi in Provincia vocabulo dicebantur *Veronenſes*: itemque

que signari nummos fecere, qui *solidis* majores essent, melioresque; cum illi duodecim nummulis, quatuordecim isti constarent. In Tabulis Nicolai & Ludovici de utraque moneta, magna, & parva, cudenda agitur: indiciturque, ut *denarii* majores *recipiantur in quolibet foro & cambio per quemcumque, pro quatuordecim denariis parvulis quilibet*. Verba illa Tabularum anni 1276. non prætereo, utpote aptissima: nempe, *quingentas & octoginta tres Fortones, viginti unum denarios, & octo Veronenses, ad monetam Aquilejæ computato denario Aquilejensi pro quatuordecim Veronensibus*. Addo litteras Zenobii de Giaceto Monetarii, Antonii Patriarchæ nomine, ad Joannem de Rabata Goritiensem Capitaneum anno 1399. datas, quas integras infra dabo, quibus indicitur: *singulum denarium* novæ monetæ Aquilejensis *pro quatuordecim parvulis* recipi debere, *& solidum pro duodecim parvulis*.

Itaque solidos duodecim parvulorum cudebat officina Monetaria Veronensis: nummosque, pariter *solidos* dictos, paris ponderis & valoris, signabant aliarum Civitatum officinæ in Marca Veronensi. Henricus, Conradi filius, potestatem Bernardo Paravino Episcopo fecit, *Monetam faciendi secundum pondus Veronensis Monetæ*. Tabulæ prostant apud Rerum Patavinarum Scripto-

res,

res, quas pluribus vitiis expurgatas vulgavit demum Doctissimus Joannes Brunatius, de Re Nummaria Patavinorum edita anno 1744. Dissertatione, Capite II. Hinc nummuli in his locis cudebantur, quos *denarios* appellabant, & *parvulos*: simulque majores nummi, dicti *solidi*, duodecim denariis constantes. At majore nummo apud Aquilejenses parte septima aucto, ad quatuordecim usque nummulos, mutata quodammodo fuere nomina apud illos. Nummos argenteos, quatuordecim nummulis constantes, vocabant *denarios*, & *denarios Aquilejenses*: ipsique nummuli, alibi *denarii* dicti, *Veronenses* appellati sunt, & *parvuli*, & *pizzuli*. Nihil dictum, quod jam allata monumenta non confirment amplissime: sed adhuc infra latiore calamo agendum.

CA-

CAPUT III.

Communis in Aquilejensi provincia etiam solidorum usus, qui duodecim parvulis nummis constabant. An eos cuderet Monetaria Aquilejensis Officina? Videntur nummi fuisse, in officinis Marcæ Veronensis, & alibi cusi, signatique. Quid solidus Furlanus, & Aquilejensis, & usualis?

I. FRequentissimum *solidorum*, qui duodecim nummos parvulos *Veronenses* valore & pretio æquabant, in Aquilejensi provincia usum in venditionibus, emptionibusque, solutionibus æris alieni, aliisque commerciorum speciebus, patefaciunt innumera, quæ in publicis privatisque Tabulariis adservantur monumenta. Indubiam rem compertamque paucis in medium prolatis liceat confirmare. In allatis Zenobii de Giaceto litteris indictum legimus: ut *singuli denarii* Aquilejenses *pro quatuordecim parvulis* recipiantur, *& solidus pro duodecim parvulis*.

Ex Forojuliensibus Archivis insignis Capituli

pituli Canonicorum, ac Fratrum Ordinis Prædicatorum, hæc promo pauciſſima, & profero. Anno 1252. *pro pretio trecentarum librarum Veronenſium parvulorum*. 1299. *quinque ſolidi Veronenſium parvulorum*. 1417. *Cenſum livellarium duarum marcharum, unius videlicet denariorum novorum Monetæ Aquilegenſis, & alterius ſolidorum*. 1418. *Marchas denariorum quatuor, & quadraginta duas Marchas ſolidorum*. Ad ſeculum ſuperius quartumdecimum ſpectat laudatus *Rationum Ludovici Patriarchæ liber*, *qui nominatus eſt, clarum me fac*; in eoque plurima proſtant rei, qua de agimus, documenta. V. g. *Marchas denariorum decem & octo, denarios viginti, & ſolidos duos .... Libras parvorum centum quadraginta novem, & ſoldos ſex .... Marchas ſoldorum quatuor, & mediam .... Marcham unam ſoldorum, & ſoldos triginta duos*. His demum ratiocinia addo, quæ marcas ſolidorum, quæ ſolvebantur, redactas exhibent ad Marcas denariorum Aquilejenſium, quos parte ſeptima ſolidis majores jam adnotavimus. V. g. *Marchas ſoldorum triginta: capiunt Marchas* XXV. $\frac{1}{2}$. *denarios* XXXIII. *piz*. IIII.... *Marchas ſoldorum triginta ſeptem, quæ capiunt Marchas denariorum* XXXI. $\frac{1}{2}$. *denarios* XXXIIII. *piz*. IIII. Hiſce de ratiociniis, monetarumque æquationibus diligentiore opera inferius agendum.

II.

II. An vero hujusmodi solidos, quorum usus in Provincia frequentissimus erat in commerciis, officina monetaria Aquilejensis cuderet, quæstio est. Ajentem partem evincere videntur verba Diplomatis, quo Conradus Imperator facultatem Poponi Patriarchæ fecit, *faciendi denarios* argenteos, eosque *Veronensis monetæ denarius*, idest solidis, *æquiparandi*, *nisi prænominatus Patriarcha*, *sua spontanea voluntate velit meliorare*. Quo loco tum facultas data est, signandi denarios pares Veronensibus: tum arbitrium concessum, meliores majoresque cudendi. Cur ergo, sicut arbitrio, ita potestate sibi facta usi non fuerint Patriarchæ?

Argumentum suppeditant, quo res eadem evinci videtur, citatæ litteræ Zenobii de Giaceto. Primus eas in lucem protulit Justus Fontaninus, postea Archiepiscopus Ancyranus, in libello italice edito *Delle Masnade*. Integras refero. " Nobili Viro „ Johanni de Rabatta, honorabili Capitaneo Goritiæ Majori, & amico charissimo, Zanobius Monetarius de Giaceto de „ Florentia, Utini habitans, cum recommendatione. Noveritis, Reverendissimum Dominum D. Antonium (Cajetanum) Patriarcham Aquilegensem modo „ noviter mutasse monetam: & ipsius monetæ regalia, debenda Magnificis Domi-

nis

„ nis Comitibus Goritianis Dominis ve-
„ ſtris, idem Dominus Patriarcha mittit
„ præſentium per latorem de dicta moneta
„ nova, modo noviter mutata: videlicet
„ denarios novos ex dicta moneta, aſcen-
„ dentes ad ſummam centum librarum ſo-
„ lidorum, quæ debentur præfatis Dominis
„ Comitibus pro eorum regália, quando
„ mutatur moneta. Quare vos precibus
„ inſtantiſſimis, quibus poſſum rogo, qua-
„ tenus velitis in Goritia, & in aliis locis
„ præfatorum Dominorum Comitum exi-
„ ſtentibus ad has partes, dictam monetam
„ modo noviter mutatam facere proclama-
„ re: videlicet, quod unusquisque habita-
„ tor, & ſubditus dictorum locorum præ-
„ fatorum Dominorum Comitum recipere
„ dictam monetam debeat; videlicet ſin-
„ gulum denarium pro quatuordecim par-
„ vulis, & ſolidum pro duodecim parvulis,
„ ſub aliqua certa pœna exigenda a quoli-
„ bet contrafaciente, ſecundum quod no-
„ bis videbitur. Datum Utini 14. Aprilis,
„ indictione ſeptima. „ (anno *Chriſti* 1399.)
Ubi luculentiora adhiberi verba non potuiſ-
ſe videntur, quæ enunciarent „ Monetam
novam, ſeu nuper cuſam in officina Mone-
taria Aquilejenſi, tam denarios quatuorde-
cim parvulorum complexam eſſe, quam ſo-
lidos parvulis duodecim conſtantes.

Acce-

Accedunt Tabulæ, quas Humanissimus Liruttus tradidit, *venditionis cujusdam domus in Glemona, anno* 1386. *Indictione* 9. *die* 5. *Novembris*; in quibus ita pretium enunciatur: *pro pretio & foro Marchar. Sold. Furlanorum* XVI. & *Sold.* XX. Solidorum marcas heic habes, solidosque vocatos *Furlanos*. Cur ita? Plana & obvia ratio videtur, quod in Provincia Forijulii cuderet eos officina Monetaria Patriarcharum. Hinc *Furlani* dicti fuerint, ut a Patavinis distinguerentur, a Veronensibus, aliarumque civitatum nummis, aut solidis.

III. Opinioni huic, quam argumentis haud leve momentum præseferentibus communivimus, gravissimæ adversantur difficultates. Plurimos quidem nummos argenteos, parvulos, & majores, a Volcheri Patriarchæ ætate ad finem usque dominationis Patriarchalis, effossos ac inventos Musæa eruditorum servant; quin in majoribus illis ullum deprehendi signum certum, ac stabile, cunctisque obvium queat, quod denarios Aquilejenses distinguat a solidis: habenturque illi omnes pro denariis. An solidos æque, ac denarios cuderit Monetaria Patriarcharum officina; istosque contingat indies detegi plures, nunquam illos?

In allatis Nicolai, & Ludovici Tabulis, quibus cudenda moneta indicitur, deque

cudendæ ipsius Monetæ ratione pacta continentur, unus occurrit denarius major quatuordecim parvulorum; nullaque nummi, aut solidi mentio, qui *duodecim* constaret nummulis. Clarissima verba sunt: *quodque teneatur idem Dominus Patriarcha facere proclamari ad omnem requisitionem dicti Francisci* (Monetarii,) *quod prædicti denarii recipiantur in quolibet foro & cambio per quemcumque, pro quatuordecim denariis parvulis quilibet*.

Novæ Monetæ sub Raimundo Patriarcha fabricam memorat Julianus in Chronico Forojuliensi ad An. 1274. & ad An. 1277. memoratque cusos denarios, quatuordecim & sexdecim nummulis constantes: de solidis, qui duodecim nummulos æquarent, ne verbulum quidem habet. Ad annum posteriorem sic ait: " Die VII. intrante Martio, mutata est moneta, quæ habebat Patriarchæ (Raimundi) imaginem interius, & exterius turrim, quæ valuerat XIV. *Veronenses*, in monetam valentem, seu positam XVI. *Veronenses*, habentem interius imaginem Sanctæ Mariæ cum Filio, & exterius Aquilegia. Item eodem anno, die VII. intrante Aprili, fuit proclamatum ex parte Patriarchæ: quod ex tunc daretur tantum pro *quatuordecim Veronensibus* & illa nova, quæ tunc curreba

„ rebat, differens a priori in duabus Crucibus parvulis interius & exterius. „ Mirum, Chronistam data opera agentem de nova moneta, in officina Aquilejensi cusa, denarios memorare quatuordecim parvulorum, solidos præterire, si & ipsi in eadem Aquilejensi officina signarentur!

Præsto sunt aliæ Tabulæ, extremo dominationis Patriarchalis tempore confectæ, quæ rem eamdem confirmant. “Innotescat „ unicuique personæ, qualiter cum hoc... „ ad honorem & reverentiam omnipotentis Dei, & suæ gloriosæ Genetricis Mariæ, ac pro fructu & communi utilitate totius Patriæ Forijulii illustris Princeps, & Reverendissimus Dominus noster D. Ludovicus Dux de Dech, & Sanctæ Sedis Aquilegensis dignissimus Patriarcha, novissime ordinaverit, & fieri fecerit monetam novam, videlicet *denarios* secundum antiquam consuetudinem antiquorum Dominorum Patriarcharum, & bonorum Pastorum & Rectorum dictæ Sanctæ Sedis Aquilegensis, necnon secundum antiquum stylum & ordinem usitatum in dicta Patria. „ Et nunc dicta Moneta fuit sazata, & approbata hodierna die per Magistrum ad id specialiter deputatum; quæ reputatur esse boni ponderis, & finæ li-

„ gæ

„ gæ argenti : ideo pro parte dicti Reverendissimi Domini nostri Domini Patriarchæ, ego Dominicus præco mando „ unicuique personæ, vicinæ, & forensi, „ ut debeat recipere & expendere de dicta „ moneta pro *denariis*, in ratione pro singulo *parvulorum quatuordecim*, per totam „ dictam Patriam. Scientes, quod quicum- „ que contra faciens huic proclamationi, „ pro singula vice qua contrafecerit, incurrat & cadat in pœnam 100. librarum „ *denariorum*, applicandarum Cameræ Patriarchali. Quæ pœna nullatenus remittetur eidem sic contra facienti. Dat. Utini, die Sabbati 26. Martii 1413. Indictione 6. „ Cusam signatamque *novam* Aquilejensem *monetam* habes: *videlicet denarios secundum antiquam consuetudinem*, minime solidos. Ejusdem monetæ valorem publice præco denunciat, jubetque recipi debere & expendi *denarios*, non solidos. Valor demum nummorum constituitur *in ratione parvulorum quatuordecim pro singulo*, nulla solidorum ingesta mentione, qui duodecim parvulos valerent. Hæc mihi ferme peremptoria videntur.

Quid? quod in ea nummorum largitione, quæ pro munere quodam; cum nova moneta Aquilejensis cuderetur, fieri Comitibus de Goritia consueverat, nummos ar-

genteos, qui solvebantur, *denarios* vocat Zenobius Monetarius, minime Solidos: „ Idem Dominus Patriarcha, inquiens, vo- „ bis mittit præsentium per latorem de di- „ cta *Moneta nova*, modo noviter mutata, „ & fabricata: videlicet *denarios* novos ex „ dicta moneta, ascendentes ad summam „ centum librarum *Solidorum*, quæ deben- „ tur præfatis Dominis Comitibus pro eo- „ rum regalia, quando mutatur moneta. „ Ubi *de nova moneta, noviter mutata, & fabricata*, missos legimus *denarios novos ex dicta moneta*. Cur etiam novi *Solidi* missi non fuerint, si eos Monetaria Aquilejensis officina signasset? Animadverte, *denarios* ex dicta *moneta nova* numeratos esse *ad summam centum librarum solidorum*. Nempe pro consueto munere *centum* solvebantur *libræ solidorum*: at nulla tamen erat *Solidorum* solutio, sed *denariorum*; quot videlicet, ratiocinio instituto, pensatoque valore, centum libris solidorum æquivalebant. Cur ita? Satis apertum puto, quia de nova moneta, quæ in Aquilejensi officina cusa fuerat, non alii argentei nummi erant, nisi denarii parvuli; ac majores parvulis quatuordecim constantes.

Cum ergo in eisdem litteris Monetarium denunciantem legis, ut Comites Goritiani eorumque subditi *dictam Monetam novam* reci-

recipere debeant, *videlicet singulum denarium pro quatuordecim parvulis*, *& solidum pro duodecim parvulis*; denarios accipe pro ipsa Aquilejensi Moneta nova, solidosque pro nummis extraneis, quorum usus Goritiæ & in Comitatu communis erat, vel Tergestinis, vel Tirolensibus, vel aliarum Civitatum, & ipsius Goritiæ, (ibi namque cusos aliquando nummos, nummi qui servantur in Musæis patefaciunt:) factamque proinde a Monetario denunciationem sic intellige, ut novi illi denarii, utpote Aquilejenses, pro parvulis quatuordecim singuli, quicumque illi sint, recipi debeant; cæterique nummi usu communi adhibiti in commerciis, utpote extranei, aliisque in officinis Monetariis percussi, appellatique *solidi*, valore & pretio duodecim duntaxat parvulorum Veronensium recipiantur. Ac sane monetæ illius extraneæ argentei nummi, qui in Civitatibus Marcæ Veronensis, aliisque finitimis in locis cudebantur, plurimi effodiuntur in dies ex agro Forojuliensi, non minus ac denarii, quos Aquilejenses appellamus: Tirolensis nummi, itemque Goritiani typos in postrema Tabula impressos vide.

Neque facultatem urgeas a Conrado Imperatore factam, signandi denarios, tum monetæ Veronensis denariis æquivalentes,

tum etiam meliores, ipsi Patriarchæ si vellent. Facultate nempe sibi facta usi sunt. Cudi fecere tum denarios parvulos Veronensibus pares; tum majores, non quidem æquiparatos ponderi ac valori solidorum Veronensium, sed meliores majoresque, parte scilicet septima, ad summam usque quatuordecim parvulorum. Id jussum, id permissum in diplomate Imperatoris; ac utrumque executioni demandatum a Patriarchis pro sibi data potestate.

IV. Solidos opponis, in aliquibus Archivorum tabulis vocatos *Furlanos*; eosque ita dictos intelligis, quod eosdem, tametsi duodecim parvulos valentes, non alia cuderet Monetaria officina, nisi Aquilejensis in Provincia Forijulii. Imo denarios ipsos Aquilejenses quatuordecim parvulorum putaverim ego, dictos *Solidos Furlanos*: a cæteris nempe solidis distinctos, qui duodecim tantum parvulis constabant.

Interpretationem confirmari arbitror sequentibus Tabulis, quas Fratrum Prædicatorum Forojuliensium Archivum servat. Altera est: " Anno 1446. Indictione 9. die ,, vero Lunæ 21. Mensis Novembris ... sol- ,, vendo annuatim ... ipsi Monasterio San- ,, cti Dominici Soldos Aquilegenses decem ,, Altera: Anno 1470. Indictione 3. die ,, 3. Mensis Maii.... Cui Ecclesiæ (Sancti ,, Do-

„ Dominici) sive Conventui legavit per-
„ petualiter annuatim solvendam .. *. Mar-
„ cham unam Soldorum usualis monetæ. „
Quibus in locis *Soldos usualis monetæ*, maximeque *soldos Aquilegenses*, intelligi debere *denarios quatuordecim parvulorum*, dictos *Aquilejenses*, nullus dubito: nondum enim ea tempestate, Monetæ Patriarcharum, tametsi Provincia Forijulii potiretur Veneta Majestas, antiquatus omnino usus erat cum pristino suo valore.

Neque mirum, denarios prædictos Aquilejenses dictos aliquando *solidos*, maximeque cum addito *usualis monetæ*, vel *Aquilejenses*, vel *Furlanos*: cum & ipsi *solidi* non raro vocentur *denarii*. In ipso Conradi Imperatoris diplomate, quo prærogativa Poponi Patriarchæ confertur, denarios cudendi pares, vel meliores *Veronensis monetæ denariis*, intelligere denarios istos par est, tum numulos parvulos, tum majores, idest *solidos*, valentes duodecim parvulos. Peritissimus Joannes Brunatius in Opusculo, *De re Nummaria Patavinorum*, Venetiis excuso anno 1744. apud Jo. Baptistam Pasqualium, Capite V. pag. 35. chartam profert cum his verbis: " M.CC.III. Indictione VI. die III.
„ intrante Novembri: Paduæ in Episco-
„ pali Camera.... promiserunt solvere...
„ VI. libras *denariorum* Veneciarum: vi-

„ delicet XL. solidos ad forum Sanctæ Justinæ, & XL. ad mercatum Sancti Prosdocimi, & XL. ad forum Sacti Viti. „ Ubi qui primum appellantur *denarii*, deinde *solidi* vocantur. Aliæ Tabulæ prostant pag. 38. in quibus hæc habentur : " Anno Mill. C. nonagesimo secundo Indictione X. die 11. intrante Octobre .... reliquit (Speronella in suo testamento) libras quinquaginta *denariorum* pro mille Missis cantandis : „ quo loco denarios accipit Brunatius pro solidis ; docetque pag. 39. hac ætate, cantandæ Missæ stipendium *solidum* unum fuisse, duodecim parvulos valentem. Satis hæc vero, ut cuique lux affulgeat, qua prælucente veteres chartas, vetustosque nummos in eis enunciatos recte valeat, vocis æquivocatione sublata, intelligere.

CA-

CAPUT IV.

Frixachenses nummi, & Frexachenses, Frixachi, vel etiam Frixerii. Iidem omnino cum denariis Aquilejensibus parvulorum quatuordecim. Cur eo nomine appellati?

I. NUmmos frequentius memorant vetustæ chartæ, in Tabulariis nostris, publicis privatisque, adservatæ, dictos *Frixachenses*, *Frexachenses*, *Fresachenses*, *Frixachos*, vel etiam *Frixerios*. Anno 1092. *tres Frisacenses* occurrunt in Tabulis Capitularis Archivi Forojuliensis. Anno 1266. in Membrana Archivi Aquilejensis, prædium venditur *pro pretio sex Marcharum Frixacensis Monetæ*. Anno 1354. *Indictione VII. die XXVI. intrante Mense Augusto.... Redditus quorum Mansorum idem Dominus Galvanus asseruit, ascendere ad usum Curiæ de redditu, Marchas VIII. demptis Frex. XX.* Anno 1355. *VIII. Indictione, die XXV. intrantis Mensis Januarii, in Castro Maniaci ... solvit annuatim de fictu St. 2. frumenti, St. 2. Millei, spatulam 1. edum 1. gallinam 1. & Frex. XII...... Et solvunt annuatim de fictu Frex.*

cent. Aquilegensis monetæ ..... Et in Missis pro omni Sacerdote in Offertorio unum Doplerium cum VII. Frex. dare & offerre debeant. Anno 1370. *Die septima Julii, sub Domo Communis Maniaci.... Solvit* 1. *Star. frumenti*, 1. *Avenæ*, 1. *Millei*, 2. *quartas Siligenii*, 2. *quartas Pangii*, *Frex.* 20. Superiores tres chartas Illustrissimo Comiti Nicolao Jacobo de Maniaco acceptas debeo. In Statutis vetustis laudati Forojuliensis Capituli hæc habentur: *Trium Frixach. Frixachen. XX. & non ultra. Unam Marcham Frixach. Unius Marchæ Frixachorum.*

In Vita Beati Bertrandi Patriarchæ, qui anno 1350. vita functus ad cælites evolavit, apud Bollandi Continuatores ad diem VI. Junii, hæc legimus verba Capite V.... Votum emisit, *ut ejus sepulturam visitaret, & super ipsam Imaginem ceream ad formam hominis trium librarum, & valoris quadraginta Frixoriorum poneret, & offerret.* In Notis Bollandiani sic habent · " Quod genus monetæ, & cujus valoris fuerint Frixoria, ignorare se hodie fatentur Forojulienses interrogati. Suspicantur autem, nummum fuisse, Frixorii seu sartaginis formam referentem, vel impressam sibi habentem.. " Nugæ sunt. Nullus ego dubito, *Frixorios*, vel *Frixerios* perinde intelligi ac *Frixachenses*, ac *Frixachos* debe-

debere: illudque animadverto, mihi nondum præsto fuisse chartas, in quibus *Frixorios* aut *Frixerios* legerem; cum plurimæ nummos præstent *Frixacbenses*, *Frexacbenses*, & *Frixacbos*. Hinc loco citato cum fortasse scriptum esset in Codice MS. *Frix.* minus periti librarii expresserint vocem *Frixoriorum*, pro *Frixacbensium* vel *Frixacorum*. Ut ut sese res habeat, compertum exploratumque debet esse, memoratos eo loco *Frixorios* intelligi denarios Aquilejenses debere.

II. Nummos hujusmodi, *Frixacbenses* dictos, & *Frixacbos*, pronuntiat Justus Fontaninus in citata Epistola *delle Masnade* Nota 23. cusos non fuisse signatosque, sed arbitrarios & ideales, certo quodam numero denariorum Aquilejensium constantes, ea ratione excogitatos, ut minore summa expediri contractus possent, ac facilius ratiocinia instituerentur: quod in *Marcba*, & *Fortone* factum, inferius dicendum: ac insuper demum a *Frixacbensibus* distingui putat Frixerios, veluti duo nummorum non signatorum genera.

Contra se rem habere, certum facit exploratumque laudatus Codex *Rationum Reverendissimi in Christo Patris & Domini D. Ludovici Dei gratia Sedis Aquilegensis dignissimi Patriarchæ, qui nominatus est, Clarum me fac.* Positas in eo rationes ita legimus,

ut

ut *Frixachenses* vel *Frixachi* pro iisdem omnino Aquilejensibus denariis quatuordecim parvulorum passim & constantissime accipiantur. V. g.

„ Recepit pro solutio- „ ne.... March. denr. de- „ cem & octo, *dnr* vi- „ ginti, & soldos duos	Mr. XVIII. *Frix.* XX. sold. 11.
„ Recepit... super solu- „ tione.... March. dnr. „ Aquilegen. ducentum „ quatuordecim, *dena-* „ *rios* quadraginta quin- „ que, piz. (pizzulos, „ seu parvulos) X.	Mr. II.c XIIII. *Frix.* XLV. piz. X.
„ Recepit... March. de- „ nariorum centum qua- „ draginta, & *denarios* „ quadraginta quinque, „ piz. sex. — — —	Mr. CXL. *Frix.* XLV. piz. VI.
„ Recepit ... March. dnr. „ unam, & *dnr* octo	Mr. I. *Frix.* VIII.
„ Recepit ... March. dnr. „ unam, & *dnr* quin- „ quaginta. — — —	Mr. I. *Frix.* L.

Et sic deinceps passim: ubi qui *denarii*, vel *denarii Aquilejenses* integra expressa voce appellan-

pellantur, indicantur etiam compendiaria nota *Frix.* quæ *Frixachenses*, aut *Frixachos* significat.

Quid erit ergo formula illa, in vetustis chartis haud infrequens: v. g. *Quadraginta Fresachenses denariorum novorum Aquilejensis monetæ?* Annon certus enunciari videatur numerus denariorum, qui in officina Aquilejensi cudebantur, in uno vel pluribus Fresachensibus contentus; veluti nummo arbitrario? Par esse videtur ratio, atque cum *Marcha una*, vel *decem*, vel *viginti*, vel *centum Marchæ* denariorum Aquilejensium enunciantur: arbitrarius quippe nummus est Marca, quo certus continetur denariorum numerus. Verum inesse nullam verbis allatis difficultatem, luculentissime evincunt posita ratiocinia, quæ in laudato *Rationum* codice, *Frixachensem* nummum repræsentant unum eumdemque, ac *denarium Aquilejensem* quatuordecim parvulorum. Una restat prædictæ formulæ, aut locutionis ratio, & origo quærenda.

III. Hæc vero facilius detegi ut possit, cur denarii nostri Aquilejenses insigniti fuerint *Frixachensium* aut *Frixachorum* nomine, in antecessum perquiramus oportet. Frisaci, vel Freisaci, quæ Carinthiæ civitas est, remotiore jam ævo Monetaria officina exstabat: signatique in ea nummi diceban-

cebantur *denarii Fresacenses*. Apud Bernardum Pezium Tomo III. Thesauri Anecdotorum Parte III. documenta prostant in Codice Diplomatico Admontensi: primum *anni ab Incarnatione Domini M.C.LXVIIII. Indictione II.* num. 9. cum his verbis: *VI. Marcharum Fresacensium denariorum*; & alterum *Indictionis V.* (anni 1232.) num. 58. ubi hæc habentur: *ut Abbas idem XXV. Marcas denariorum Frisacensium Militi daret prædicto*; tertium *anni Incarnationis Domini M.C.XCI.* num. 114. in quo legimus: *unde sibi quinquaginta denarii Frixacensis monetæ annuatim solverentur*. Apud Ughellum in Italia Sacra, edit. Ven. in Vodalrico II. Patriarcha Aquilejensi, charta recensetur *anni M.C.LXXX. Indict. XIII.* quæ Bernardum de Treven Ministerialem exhibet, solventem Mosacensi Abbatiæ, nomine census, *annuatim quinque denarios Friesac.* (Friesachenses.) In Codicillo demum Diplomatum Bambergensium apud Ludevvigum in Ecclesia Bambergensi, Privilegium refertur num. xx. quo Fridericus II. Imperator facultatem Henrico Bambergensi Antistiti confert: *ut apud Villacum* (aliam Carinthiæ civitatem) *novam Monetam cudi faciat, quæ Frisacensi Monetæ æquipolleat*. Datum Diploma est *anno Dominicæ Incarnat. M.CC.XLII. Mense Junio quintædecimæ Indictionis*.

De

De voce jam puto diremptam esse quæstionem omnem: proque certo habendum, nomen denariorum, qui signabantur Frisaci, ad Aquilejenses denarios translatum esse. Quænam enim vocis differentia fuerit inter *Frisacenses* & *Fresacenses* nummos, quos Frisaci cudebant Monetarii, ac inter *Frixachenses*, *Fresachenses*, *Frixacos* ita nuncupatos denarios Aquilejenses? Ac sane *Frisacum*, & *Freisacum*, civitatem Carinthiæ, vocatam barbara voce *Frixacum*, & *Frexacum*, & *Fresacum*, nullus dubito.

Cur vero nomine illo *Frisacensium* denariorum, & ipsi Aquilejenses nummi insigniti? Vel quia denarii nostri pares fuerint, valore, & pondere, illis nummis, qui *Frisaci* in Carinthia percutiebantur: Vel potius, quod ævo primo quispiam nostrorum Patriarcharum denarios Aquilejenses feriundos curaverit in officina Monetaria *Frixacensi*. Jus ipsum cudendi Monetam Aquilejensem a Gregorio Patriarcha translatum fuisse in quosdam Venetos Cives, discimus ex Tabulis, quas Capite primo num. II. recensuimus. Quidni simile quidpiam, nondum fortasse Aquilejæ, vel alio in loco Provinciæ Forojuliensis officina Monetaria instructa, Bertholdus, aut Volcherus, aut Præcessores Patriarchæ egerint? Hinc porro factum, ut denarii, ad usum quidem

A Aqui-

Aquilejensium signati, sed attamen in *Frisacensi* officina Monetaria cusi, *Frixachenses* dicti fuerint, & *Frixachi*, & *Fresachenses*. Quo rem magis animo verso, eo proclivius feror, ut rem ita accidisse credam.

Posita rursum in calce numeri II. difficultas evanescit, quæ ex illa formula desumitur, v. gr. *Quadraginta Frexachenses denariorum novorum Aquilegensis monetæ*. Intellige nummos *Fresachenses* generatim pro denariis, sive qui *Frisaci* pro Frisacensibus populis cudebantur, sive qui Aquilejenses erant, Aquilejæ vel alibi percussi: cætera verba, *denariorum Aquilegensis monetæ*, veluti differentiam accipe, qua nomen illud generale definitur, ac circumscribitur: ac perinde demum fuerit, enunciare *quadraginta denarios novos Aquilejenses*, atque *quadraginta Fresachenses denariorum novorum Aquilegensis monetæ*.

CA-

CAPUT V.

Denariorum Aquilejensium communis valor, itemque solidorum in Provincia. Extraordinarius aliquando, & excedens. Communis comparatus cum hodiernæ Monetæ Venetæ solidis: Idemque cum mercium quantitate, quæ vendebantur & emebantur.

I. COmmunem denariorum Aquilejensium valorem constanti pretio *quatuordecim parvulorum Veronensium* æstimari consuevisse, jam sæpe diximus: Solidosque valuisse, haud unquam invecta mutatione, *duodecim* eosdem *Veronenses parvulos*: adeoque denariorum excessum præ solidis parte septima computari. Documentis indubiis diligentius res est demonstranda.

Charta *anni 1276.* prolata est Capite II. num. II. ex Archivo Capituli Forojuliensis, ubi hæc habentur: *quingentos & octoginta tres Fortones, viginti unum denarios, & octo Veronenses; ad monetam Aquilegiæ computato denario Aquilegensi pro quatuordecim Veronensibus*. Repero Juliani verba in Chronico

co Forojulienfi ad Ann. M. CC. LXXVII.
„ Die VII. intrante Martio mutata eft mo-
„ neta, quæ habebat Patriarchæ imaginem
„ interius, & turrim exterius, quæ value-
„ rat *XIV. veronenfes*, in monetam valen-
„ tem feu positam XVI. veronenfes, ha-
„ bentem interius imaginem Sanctæ Mariæ
„ cum Filio, & exterius Aquilegia. Item
„ eodem anno die VII. intrante Aprili,
„ fuit proclamatum ex parte Patriarchæ:
„ quod ex tunc daretur tantum *pro XIV. ve-*
„ *ronenfibus* & illa nova, quæ tunc cur-
„ rebat differens a priori in duabus Cru-
„ cibus parvulis, interius, & exterius. „

Anno 1356. confectas habes Nicolai Patriarchæ Tabulas Capite I. defcriptas, quæ fic habent: " Teneatur idem Dominus Pa-
„ triarcha facere proclamari ad omnem re-
„ quifitionem dicti Francifci (Monetarii:)
„ quod prædicti denarii (tunc cufi) re-
„ cipiantur in quolibet foro & cambio per
„ quemcunque, *pro quatuordecim denariis*
„ *parvulis* quilibet. „ Eadem habentur verba in Tabulis Ludovici Turriani fucceſſoris, datis *anno Nativitatis M.CCC.LIX. indictione XII. die XIX. Menfis Octobris*. Zenobius Monetarius in Epiftola anno 1399. data ad Joannem de Rabatta, admonet ipfum, " ut præconis denunciatione indicat: *quod unusquisque habitator & fubditus* (Go-

ri-

ritienſis) *recipere dictam monetam valeat ; videlicet ſingulum denarium pro quatuordecim parvulis, & ſolidum pro duodecim parvulis*. Sub Ludovico Techio anno 1413. *unicuique perſonæ, vicinæ, & forenſi*, Præco denuntiat, *ut debeat recipere, & expendere de dicta moneta, pro denariis in ratione pro ſingulo parvulorum quatuordecim*. Plura dabimus infra, de Marca nummo arbitrario pertractaturi.

II. Cuſos attamen aliquando denarios Aquilejenſes majoris valoris, verba Juliani Chroniſtæ ſuperius allata evincunt: *Mutata eſt*, inquientis, *moneta, quæ habebat Patriarchæ imaginem interius, & turrim exterius, quæ valuerat XIV. veronenſes, in monetam valentem ſeu poſitam XVI. veronenſes*. Refert Jacobus Valvaſonus de Maniaco in Hiſtoria MS. Patriarcharum Aquilejenſium: Monetam juſſu Bertrandi ſignatam fuiſſe, cujus valor pretium *quatuor denariorum* communium æquaret. Typum nummi deſcribit, parte ex una inſigniti *imagine Sancti Hermagoræ*; atque *Cruce*, & nomine *Deus* ex altera.

Hunc ſervant Muſæa nummum. Pars altera Crucem exhibet, intra cujus latera DEUS, cum epigraphe *Bertrandus Patha:* viſitur in altera Sancti Pontificis effigies, qui manum dexteram elevatam habet, ſi-

nistra tenet crucem, cum verbis in circuitu, *S.* (sic) *Hmachor*, Vide Tab. 3. num. 1. Pondere examinato, æquipollere nummus deprehenditur duobus denariis, & dimidio. Nummus etiam ejusdem Bertrandi habetur, duplo major cæteris: cujus antica præfert Deiparæ imaginem, puerum Jesum ulnis gestantem, cum epigraphe, *Virgo Maria* (sic) *Avocata Mundi*: postica vero Aquilam exhibet cum litteris, *Bertrandus P. Aquilegensis*. Eamdem consule Tabulam 3. num. 2.

Vetustæ demum seculi quartidecimi chartæ occurrunt, in quibus enunciantur denarii *de viginti* parvulis: quos attamen Aquilejensem fuisse monetam, non ita facile dixerim. Sed hæc satis de nummis, quos raro cudebant jussu Principis Aquilejenses Monetarii, communem denariorum valorem excedentibus.

III. Communis Aquilejensis denarii valorem expendere jam liceat, ad exteros nummos, eorumque æstimationem comparatum. Fontaninus in Epistola laudata *delle Masnade* Nota 23. arbitratur Aquilejenses *argenteos denarios æstimari singulos posse sex solidis Venetis bodiernis*. Hanc ego animadverto conjectationem Aquilejensibus cujusque ætatis denariis adaptandam non esse, cum non fuerit una, sive materiæ

con-

conditionem spectes, sive pondus consideres, sed varia ipsorum ratio. Nummi quippe sub Volchero, Bertholdo, Gregorio, Raimundo, Petro, Ottobono ponderosiores erant, purioreque argento conflati: ab his decidunt, pondere, & nota, qui sub Nicolao, Ludovico, & Marquardo signati fuerunt: minusque ponderantes, redactique ad impurissimum gradum deprehenduntur, quos cudi postremi Patriarchæ curarunt; qua de re latius infra.

Denariorum comparationem cum Ducatis, & Florenis aureis frequentius exhibet citatus Codex *Rationum* Ludovici Patriarchæ, anno 1360. & insequente scriptus. V. g. *Recepit .... Ducatos quinquaginta quatuor in ratione LXIIII. denariorum pro quolibet:* vel *Florenos viginti unum in ratione LXIII. denariorum pro quolibet:* vel *Ducatos quadringentos in ratione denariorum sexaginta trium, & parvorum decem pro quolibet Ducato.* Ducatum intellige nummum aureum Venetum, vulgo *Zecchino.* Hujusce valor hodiernus in communi foro æstimatur libris viginti duabus, seu solidis 440. Hanc summam divide per 64. (quot nempe Aquilejenses denarii æquabant aurei nummi valorem:) quotus erit 6. residuus 56. Solidos istos residuos 56. duc in duodecim parvos nummulos, vulgo *Bagattini*: pro-

 du-

ductum habes 672. Hanc divide summam per 64. In quoto erunt nummi parvi 10. & supersunt 32. Itaque Aquilejensis denarius, ætate Nicolai & Ludovici Patriarcharum cusus, excedit valore sex Venetos hodiernos solidos, ac septem non exæquat.

Hinc solidorum hujusmodi numerus augendus est, ad æquandum valorem Aquilejensis denarii ætate superiore signati ob meliorem tum ponderis, tum notæ conditionem: idque opposita ratio efficit, ut sequioris ac postremæ ætatis denarius pauciores valeret solidos hodiernos. Ab laudato Jo. Josepho Liruto, Forojuliensium antiquitatum peritissimo, accepimus: chartas in Archivis a se visas, quæ docent, Ducatum aureum Venetum anno 1380. computari consuevisse pro 70. denariis Aquilejensibus, seculi quintidecimi initio pro denariis octoginta, & anno 1414. pro denariis ferme nonaginta. Res ita habere se debuit in hisce Aquilejensibus denariis, qui & pondere, & materiæ conditione in dies evadebant pejores.

Venetiis prodiit laudata Epistola *delle Masnade* anno 1698. apud Hieronymum Albrizium: quo tempore nummus aureus Venetus, vulgo *Zecchino*, in foro pendebat libras decem & septem solidorum, seu solidos 340. Hinc instituto (ut superius)

rius) ratiocinio, innotescit, singulos denarios Aquilejenses pares valore fuisse solidis quinque Venetis, & tribus parvulis: quorum residui sunt octo & quadraginta, in 64. denarios distribuendi. Quæ tamen ratiocinia recte ut se habeant, pro dato sumi debet, Venetum hodiernum nummum aureum ejusdem esse notæ & gradus, ac illi erant, quorum valorem ætate Ludovici Patriarchæ æquabant 64. denarii Aquilejenses.

Facta rursum comparatio ad hodiernos duntaxat pertinet solidos Venetos: æreos videlicet, duodecim parvulis, vulgo *bagattini*, singulos constantes; tametsi a foro & usu rejecti dudum prædicti parvuli sint, & exulent. Cæterum argenteos olim Veneta monetaria officina signabat denarios, aut solidos: in eaque prima vice anno 1285. cusus aureus Ducatus, vulgo *Zecchino*, visus est. Hujusce valorem multiplicem ac varium, relate ad solidos, ac solidorum libras, pro notæ, ponderis, & valoris eorundem decremento, scheda sequens exhibet.

Anno	1285.	— —	L. 3. 2.
	1351.	— —	L. 3. 4.
	1353.	— —	L. 3. 6.
	1356.	— —	L. 3. 8.

Anno	1359.	— —	L. 3. 10.
	1365.	— —	L. 3. 12.
	1370.	— —	L. 3. 14.
	1377.	— —	L. 3. 16.
	1378.	— —	L. 3. 18.
	1379.	— —	L. 4.
	1380.	— —	L. 4. 2.
	1382.	— —	L. 4. 4.
	1399.	— —	L. 4. 13.
	1412.	— —	L. 4. 14. 8.
	1417.	— —	L. 5.
	1418.	— —	L. 5. 1.
	1429.	— —	L. 5. 4.
	1441.	— —	L. 5. 13.
	1442.	— —	L. 5. 14.
	1453.	— —	L. 6. 4.
	1514.	— —	L. 6. 10.

Quæ nota, varium sequioris etiam temporis ad nostram usque ætatem valorem nummi aurei Veneti exhibens, typis edita prostat in calce Partis I. Chronici Veronensis a Petro Zagata concinnati, lucemque in publicam editi a Joanne Baptista Blancolino Veronæ typis Dionysii Ramanzini anno MDCCXLV.

IV. Non abs re demum fuerit exempla nonnulla afferre, quæ denariorum Aquilejensium valorem patefaciant in mercibus vendendis, emendisque. Agri olim, ædes, gra-

grana, vestes, ac cætera venum exposita, paucorum solidorum, paucarumque pretio librarum dabantur: nunc pluribus aut solidis, aut libris opus est. Caulæ plures adduci solent: ac primo ipsa denariorum conditio, qui, sive pondus sive notam spectemus, deteriores ex officinis monetariis prodiere. Adde immanem auri argentique vim advectam in Europam, ex quo tempore detectæ sunt Indiæ Occidentales: inde namque factum, ut passim vili pendi pretio pretiosa illa metalla cœperint. Sed neque præteriri debet invecti luxus ratio, sive qui ad victum spectat, sive qui ad vestitum, aliasque hominum aut necessitates, aut voluptates. Aliæ demum sunt causæ, quæ repeti ex variis rerum temporumque circumstantiis possunt: neque diligentius eas expendere, nostra inter negotia est.

Cariora quædam profero pretia, quibus grana seculo tertiodecimo emebantur in Provincia Forojuliensi: eademque comparet lector cum pretiis hodiernis. Julianus Chronista hæc habet: "*De Caristia.*
,, Anno Domini M.CC.LXXVI. in No-
,, vembri vendebatur St. Fr. XXX. den. &
,, etiam plus. Millium XXII. denar. Sur-
,, cum XIV. & etiam XVI. den. & tan-
,, tum Siligo, & plus. Surcum XXIIII.

„ & XXVIII. den. Item ascendit Fr. ad „ L. den. Millium ad XL. Surcum etiam ad „ XXXVII. & plus. In principio Martii, „ die Sabbati sexto intrante Martio, fi„ naliter positum fuit Fr. pro XL. den. „ & Siligo & Faba pro XXXVI. Millium „ pro XXVIII. Surcum pro XXIIII. den. „ in manu solvendo. „

Duas demum addo chartas: alteram anni 1382. *Star. Frum.* 2. *in ratione den.* 58. *pro Stario : & Starios Sigalæ* 2. *in ratione den.* 46. *pro Stario.* Alteram anni 1389. *In ratione soldorum* 78. *pro quolibet congio* vini *ad mensuram clari.* Hæc protulisse satis, quæ præ manibus erant.

CAPUT VI.

Marca, nummus arbitrarius. Alia denariorum Aquilejensium, alia solidorum: ac utraque centum & sexaginta nummis conflata. Præter hanc communem Marcam, alia ad usum Curiæ dicebatur: cujus valor inquiritur.

1. HActenus de nummis, quos Monetaria Patriarcharum officina cudebat. Marca sequitur nummus arbitrarius, certo denariorum aut solidorum numero constans: ea ratione excogitatus, ut minore summa enunciarentur pretia rerum, ac facilius ratiocinia instituerentur. Plena sunt chartis Tabularia, quæ Marcas exhibent tum denariorum Aquilejensium, tum solidorum.

Valorem in Aquilejensi Provincia communem definire, operæ pretium est: nec enim ubique idem Marcæ valor. Ducangium consule in Glossario, ubi Marcæ occurrunt, quas longe ab Aquilejensibus discrepantes novimus. Marcæ cujusdam mentio est in Diplomate C.XVII. codicis Diplo-

plomatici Admontensis, apud Bernardum Pezium Tomo III. Anecdotorum Parte III. per hæc verba: Godefridus, ejusdem Cœnobii Admontensis Abbas in Stiria, *fodinas* quasdam *ea conditione* largitur *D. Meynardo & Heinrico de Puldorff*, *ut debeant nobis persolvere Marcam CXXX. denariorum*. Marcam heic habes, centum triginta (nisi prælum erret) denariis (Frisacensibus, ut puto,) compositam.

II. At denariis 160. constabat communis Aquilejensis, quæ dicebatur, *Marca denariorum*: totidemque solidis, *Marca solidorum*. Exploratam, compertamque rem faciunt vetustæ chartæ, quas ex Archivo Hospitalis Glemonensis erutas, ab Humanissimo Jo. Josepho Liruto accepimus. " Anno
" Domini MCCCXXVII. Indictione deci-
" ma, die XXI. Aprilis: præsentibus Pres-
" bytero Jacobo ol. Choculi, Simunino ol.
" Biachini, Pidrusio genero ol. Stephani
" Ventroni de Glemona, Domino Fran-
" cisco Domini Matthiæ, Daniele ol. Pen-
" chari de Glem. Multobello filio Stepha-
" ni de Artenea, & aliis testibus .... Cum
" Michella uxor Phevi de Florentia dare,
" & solvere teneretur annuatim in Nativi-
" tate Domini Hospitali Sancti Spiritus de
" Glemona *XL. denar. Aquil.* pro quadam
" Vinea, quæ olim fuit Purzitini .... Do-

minus

„ minus , dalgerius Prior dicti Hospitalis
„ per se .... contentus fuit habere a dicta
„ Michella *dimidiam Marcham* denariorum
„ Aquilejensium pro *duobus censibus*, pro
„ duobus annis tunc sequentibus. „ Census annuus quadraginta denariorum bis solutus, seu octoginta denarii, sub nomine enunciantur *dimidiæ Marchæ*: adeoque Marca integra conflabatur denariis 160.

" Anno Domini MCCCLXXXII.indictio-
„ ne V. die VIII. Martii. Actum Glemo-
„ næ in statione mei Notarii : præsentibus
„ Fratre Nicolussio de Maniacho Priore
„ Hospitalis Sancti Spiritus de Collibus Gle-
„ monæ, Nichuluto q. Petri de Camuza-
„ cho, & al.... Ibique Simon q. S Fran-
„ cisci de Buya fuit contentus, & confes-
„ sus habuisse, & integre recepisse a Simo-
„ ne q. Nichuluti Viduli de Buya, starios
„ Frum. II. in ratione denariorum LVIII.
„ pro stario : & starios Siglæ II. in ratio-
„ ne denariorum XLVI. pro stario : quod
„ ascendit ad summam *Marcharum denario-*
„ *rum unius*, & *denariorum XLVIII.* „ Denarii bis 58. & bis 46. summam constant denariorum 208. quibus Marca una conficitur denariorum 160. & residui sunt denari 48.

" Anno Domini MCCCLXXXVIII. In-
„ dictione XII. die XXI. Mensis Decebris.

Actum

„ Actum Glemonæ ante Canipam Nicoluti Thomasiæ : præsentibus Blanco Benvenuto dicto d'Avrava, Francisco q. Nichuli Zimulini, omnibus de Glemona .... Ibique Christianus, gener Zernerch, & filius q. Gropilli de Orvistano, habitator Sillize ; & suis precibus Johannes q. Nicolai della Porta, & Sfletiz q. Zernech de Silliza, ex causa pretii unius vasis vini terrani, exstimati *Congiis VI.* ad mensuram Clari .... principaliter & in solidum se obligantes, dare & solvere promiserunt Francisco dicto Pizignino q. Petri Luzie de Glemona, *Marcb. sold. par. III. demptis soldis XII.* usque ad proximum festum Carnisprivii : & hoc in ratione sol. LXXVIII. pro quolibet congio. „ Duc vero 78. in sex: productum habes 468. Porro solidi 468. conficiunt duas Marcas, solidorum 160. singulas ; ac supersunt solidi 148. quibus si addas 12. integræ tres consurgent Marcæ.

His addo chartam anni 1365. in Archivo Capituli Canonicorum Forojuliensium adservatam, cum his verbis : *Item mediam Marcham pro censibus retentis in quatuor annis proxime elapsis, videlicet* 20. *denarios in anno*. Quater viginti sunt denarii octoginta, queis dimidium Marcæ conflatur.

Argumenta ejusdem rei suppeditat plura

ra ſæpe laudatus Codex *Rationum* Ludovici Patriarchæ . Pauca profero ſupputationum exempla., V. g. *Recepit ..... libras Veronenſium ducentas, quæ capiunt in Monetæ Aquilegenſis denariis, Marchas XXI. Frix. LXVIII. piz. VIII.* Ducentæ Veronenſium libræ, facta multiplicatione 200. librarum in 20. ſolidos, (quot nempe continet libra,) capiunt ſolidos 4000. Duc modo 4000. in 12. nempe parvulos Veronenſes, (quot ſcilicet parvulis conſtat ſolidus :) productus erit 48000. Hanc ſummam divide per 14. (nam parvulos 14. complectitur denarius Aquilejenſis :) quotum habes 3428. denariorum : & parvuli 8. ſuperſunt. Divide per 160. (quo denariorum numero definiri Marcam dicimus:) & quotus erit Marcarum 21. cum reſiduo denariorum 68. & parvulorum octo. Item, *Recepit florenos vigintiunum in ratione LXIII. denariorum pro quolibet, qui capiunt Marchas VIII. Frix. XLIII.* Ducas vero 21. in 63. & habebis productum 1323. Hanc ſummam dividas per 160. quotusque erit 8. cum reſiduo 43.

Ad ſolidorum Marcham ſequens attinet ratiocinium : *Recepit .... Marchas ſoldorum triginta : capiunt Marchas XXV. ½. denar. XXXIV. piz. IV.* Duc 30. in 160. (quot ſcilicet ſolidos in Marca ſolidorum contineri ponimus:) productus erit 4800. Duc etiam

12.

12. (constat quippe solidus parvulis duodecim) in 4800. & habebis productum 57600. Hanc summam divide per 14. ut denarii Aquilejenses fiant: quotus erit 4114. & residuum 4. quotum divide per 160. & in novo quoto habebis Marcas 25. denarios 114. qui conficiunt mediam Marcam, cum residuo denariorum 34.

Hæc latiore calamo declarare, & patefacere licuit: utpote quæ mirifice confirment, quæ superioribus capitibus tradidimus omnia. Patet namque, cusos signatosque nummos Aquilejenses appellatos fuisse *denarios*: aliosque communi in usu commutationum fuisse, qui *solidi* vocabantur. Denarios, communi & constanti valore, *parvulis quatuordecim* æstimatos: *duodecim* tantum valuisse solidos: atque parvulos istos, sive qui componerent solidum, sive qui denarium, dictos esse *Veronenses*. Monetam denique exteram indicari *solidos* ea loquendi ratione, quæ frequentius adhibetur: v. gr. *Libras Veronensium ducentas, quæ capiunt in Monetæ Aquilegensis denariis &c.* quo etiam modo ratiocinia Ducatorum, exteræ sine dubio monetæ, supputata legimus: *Ducatos quadringentos, in ratione denariorum sexaginta trium, & parvorum decem pro quolibet Ducato: capiunt Marchas* 159. *Frix.* 45. *piz.* 10.

III.

III. Præter hanc denariorum, solidorumque Marcam, quæ usu communi in negotiis & ratiociniis adhibebatur, alia distingui Marca consueverat ad *usum Curiæ*. Hujusce valorem, magnum quidem, ingentemque, indicat conventio sequens, quam exhibent Tabulæ *anno M.CCC.LXVIII. indictione V. die Sabbati III. Mensis Julii confectæ Utini in Capella S. Petri prope Majorem Ecclesiam S. Mariæ de Utino*. " Item quod prædicti, Frater
" Meus, & Fratres teneantur & debeant,
" nomine census, singulis annis dare, &
" consignare fructus seu redditus *unius Marcæ redditituum ad usum Curiæ*, supradictis
" Decano, Canonicis, & Capitulo in Festo Nativitatis Domini nostri Jesu Christi, vel ante. Videlicet Frumenti staria
" sex, Avenæ staria sex, Millii staria sex;
" Vini congia quatuor, denarios viginti-
" quatuor, Gallinas quatuor cum ovis, &
" Surgi starium unum. " Expende, quot granorum, & vini mensuræ requirebantur, ac insuper denarii, & alia ad æquandum valorem *Marcæ ad usum Curiæ*.

Lux affulget splendidior ex Codice MS. Belloni, in quo hæc habentur: *Nota quod ex qualibet Marca de reddita ad usum Curiæ, communi æstimatione percipiuntur quinque Marchæ denariorum*. Ita scil. jam pridem adnotasse *Odoricum & Joannem Susannos*, Patriarcharum

rum Ludovici & Marquardi Cancellarios, admonet Bellonus. Quinque Marcæ continent denarios 800. Divide per 63. (quot nempe denarii, Nicolai & Ludovici Patriarcharum ætate, supputabantur pro quolibet aureo Ducato Veneto, vulgo *Zecchino*:) quotus est 12. ac supersunt 44. Itaque Marca *ad usum Curiæ* excedebat duodecim Aureos Ducatos.

Rem confirmant Tabulæ sequentes, quas debeo Jo. Josepho Liruto. " Anno Domini „ MCCCLXXXXIV. indictione II. die Sab- „ bati XIX. Mensis Decembris. Actum in „ Civitate Austriæ Aquilegen. Diocesis, „ super Domo Communis in Stupa, in qua „ dictæ Terræ Civitatis Austriæ solet Con- „ silium congregari. Præsentibus ec. Quod „ pro recompensa dicti census de cætero „ annuatim, prima die Mensis Aprilis, „ *XXV. Ducat. Auri* dicto Plebano Ecclesiæ „ S. Mariæ de Glemona, ejusque Succes- „ soribus, vel eorum Locumtenenti in di- „ cta Plebe, perpetuo solvere teneantur. „ Ita tamen, quod quandocumque inter „ dictam primam diem Aprilis, & Festum „ Assumptionis B. M. Virginis, Plebanus „ Ecclesiæ S. Andreæ, vel Successores sui, „ seu Communitas Ventioni dederint, & „ consignaverint eidem Plebano Glemo- „ næ, vel Successoribus suis, *duas Marcb.*

„ *de*

„ *de reddittu ad usum Curiæ* ..... præfatus „ Plebanus Ecclesiæ S. Andreæ, successoresque sui, ab onere prædicto solvendi „ dictos *XXV. Ducatos auri*, ut dictum est, „ ex tunc in antea perpetuo remaneant & „ sint absoluti, & liberati. „ Perspicue patet, duarum Marcarum Aquilejensium valorem ita fuisse ea tempestate æstimatum, ut æquivaleret Venetis Ducatis auri vigintiquinque: singulæ videlicet Marcæ duodecim Ducatis cum dimidio.

Ex his, quæ compertissima sunt, corrigendum sphalma venit, quod in verbis quibusdam Antonii Belloni cubat in Aloysio Scarampo Mediarota Patriarcha, apud Muratorium in collectione Scriptorum Italiæ. Verba sunt: " Scriptum reperio apud Benvenutum Messetinum, Patriarcham A- „ quilejensem, ultra Canipas & decimas „ Muglæ, duodecim Millia Marcharum ad „ usum Curiæ in annuo censu habuisse: qua- „ rum quælibet Marcha quinque denarios „ valebat, authore Johanne Susannio. „ Corrige, ac lege: *Quarum quælibet Marcha* (scilicet ad usum Curiæ) *Marchas quinque* (communes) *denariorum valebat*.

CAPUT VII.

Ferto, sive Forto, nummus itidem arbitrarius, & quarta pars Marcæ. Libra denariorum, & libra solidorum. Marcæ hodiernæ valor.

I. MArca, nummus arbitrarius, in partes quatuor dividebatur, seu quatuor nummos pariter arbitrarios, qui *Fertones*, & *Fortones dicebantur*. In Codice *Rationum* Ludovici Turriani Patriarchæ, frequentius ratiocinia legimus ita subducta: v. g. *Recepit Marchas denariorum duas, Fortones tres, & denarium unum*. Enunciari *Fertones* utplurimum solent, cum denariorum numerus, aut solidorum, minor est ipsius Marcæ valore & quantitate: verum & aliquando *Fertonum* numerus Marcam superat, & Marcas plures. In Membranis Forojuliensis Archivi hæc legimus: Anno 1276. *Quingentos & octoginta tres Fertones, viginti unum denarios, & octo Veronenses*. Anno 1297. *Septem Marchas, tres Fertones, & sex denarios Aquilegensis monetæ*. Anno 1324. *Fortones denariorum novorum Aquilegen.*

gen. monetæ. Anno 1362. *Fortonibus tribus denariorum Aquilegensium*.

Vox eadem occurrit in *Scheda* Joannis Cabrospini, *indicante, quænam tunc* (anno 1356.) *foret variorum nummorum æstimatio*, apud Doctissimum Muratorium de Antiquitatibus Italicis medii ævi Dissertat. XXVIII. Tomo II. pag. 783. Nempe: *Item in qualibet Marcha sunt IV. Fertones*: agiturque eo loco *de Marcha grossorum argenti Bohemiæ, quæ valet communiter* 48. *grossos Pragenses, vel* 24. *Scotos: & grossus Pragensis* 16. *denarios*. Marcæ multiplicis varietatem animadverte. Quæ Ducangius habet in Glossario Mediæ & infimæ latinitatis, hoc loco subjicio. " *Ferto*, *Fertum*, ,, (*Fortho*, *Firto*,) Voces ejusdem ac unius ,, notionis, sed & ejusdem originis ac *Ferthing* (vox Saxonica:) quarta pars Mar- ,, cæ. ,, Pro varietate Marcæ, plures paucioresque solidos, aut denarios complectebatur *Ferto*. Laudatum consule Ducangium. Ferto noster Aquilejensis denariis quadraginta constabat, totidemque solidis, pro diversa Marcæ denariorum, & solidorum ratione.

II. Libra sequitur, in commerciis & ratiociniis frequentissima. Duplicem Aquilejenses distinguebant: denariorum viginti alteram, & alteram solidorum viginti. Ef-

fertur utraque diversimode in vetustis chartis. Anno 1292. *Libras denariorum*. 1293. *Centum librarum Veronensium parvulorum*. 1306. *Libras denariorum Aquilejensis monetæ*. 1392. *Trecentas libras monetæ parvæ, & ducentas libras novorum parvorum*. 1441. *Libras soldorum*. 1455. *Libras viginti solidorum*. In Codice Rationum Ludovici à Turre Patriarchæ: *Libras Veronensium ducentas*. *Libras Veronensium quadringentas*: *Pretio mille librarum Veronensium*: *Libras parvorum* 149. *& soldos sex*.

Libra, quæ dicitur *denariorum*, constabat omni procul dubio viginti Aquilejensibus denariis, quorum singuli *quatuordecim parvulos* seu *Veronenses* valebant: totidemque solidos, *duodecim parvulis* seu *Veronensibus* constantes, continebat libra, quæ dicitur *solidorum*. An vero libram *monetæ parvæ*, seu *parvorum*, seu *Veronensium*, conficerent nummi *parvuli* duntaxat, iidemque viginti? Minime. Ita namque diversimode exprimebatur libra, propterea quod inter contrahentes iniri conventiones consueverat, ut solutiones fierent, vel numeratis denariis solidisque, vel numeratis etiam parvulis. Quo pariter sensu intelligitur libra *denariorum novorum*, & *novorum parvorum*: quod novis nempe numeratis denariis, aut novis parvulis nummis merces eme-

emebantur, aut alia constituebantur contractuum genera. Rem patefaciunt verba, quæ profero ex Tabulis Nicolai & Ludovici Patriarcharum, Capite I. allatis: *Et in qualibet solutione cujuslibet mercationis*, vel *debiti*, *teneatur quilibet recipere usque ad summam decem solidorum parvorum*, seu centum & viginti eorundem parvorum. Hæc nempe Principis jussio, communis omnibus: alia etiam pacta inter se constituebant contrahentes. Quod ajo demum, sequens ac similia plura confirmant ratiocinia: *Libras parvorum* 149. *&* *soldos* 6. ubi solidi, qui in fractione enunciantur, satis indicant integras libras ex solidis confectas, qui duodecim parvulos valebant.

III. Ad libræ valorem redigere si velimus Marcam, sive quæ denariis Aquilejensibus conficiebatur, sive quæ solidis: utraque, cum nummis 160. constaret, libras octo continebat: libras nempe denariorum illa, solidorum ista. Attamen continuatores Bollandi in Notis ad Epistolam B. Bertrandi Patriarchæ ad Decanum Aquilejensem, admonent: *Marcam valuisse tunc libris sex minutis octo*: allegantque auctoritatem Suardi. Apertissimum sphalma rejice. Accuratior est Justi Fontanini in Epistola *delle Masnade* adnotatio: *Marca una valebat*, inquientis, *libras novem*, *denarios sex*, *&*

parvulos octo : quod intelligi tamen debet habita ratione ad pretium, usumque hodiernum monetæ Venetæ.

Res est paullo diligentius, dilucidiusque pertractanda. Jamvero adnotavimus, octo libris denariorum constitisse Marcam, quæ dicebatur *Marca denariorum* : totidemque solidorum libris eam, quam *Marcam solidorum* appellabant. Nicolai Patriarchæ & Ludovici successoris ætate, cum denarii Aquilejenses 63. vel 64. æquarent valorem Veneti Ducati aurei ; sponte fluit, Marcam unam denariorum perinde ea tempestate fuisse, quod attinet ad valorem, ac Ducatos duos auri cum dimidio. Atqui demum post hæc tempora, in pejus redacta re Monetaria, denariisque ac solidis tum pondere, tum nota deterioribus factis, duplex effluxit Marca : altera octo libras solidorum monetæ Venetæ hodiernæ continens : altera novem solidorum libras, solidos sex, & parvulos octo : illa ex Marca solidorum profluens, ista ex Marca denariorum : ac utraque in Provincia Forijulii adhuc in usu est.

Cur ita ? Nempe denarii valebant *quatuordecim* parvulos : *duodecim* duntaxat solidi. Hinc discrimen prodit in librarum numero. Duc enim denarios 160. in 14. parvulos : productum habes 2240. parvulorum.

Hanc

Hanc divide summam per 12. (quot nempe parvulis conficiebatur solidus :) quotus est 186. solidorum , ac residuus parvulorum octo: qui libras conficiunt *novem*, solidos *sex*, parvulos octo. At solidis demum 160. conflantur libræ octo, absque ullo residuo.

CAPUT VIII.

Initæ conventiones declarantur de cudenda moneta Aquilejensi : ac primo Marca seu Marcus, pondus octo unciarum. Ex una Marca conficiebantur denarii ducenti quadraginta & octo . Quatuor siliquas , vulgo Carati , singulorum pondus excedebat . Hæc nempe ad ætatem spectant Nicolai Patriarchæ , & Ludovici Successoris . Adhibiti argenti nota expenditur .

I. TAbulas Capite primo descriptas, jussu Nicolai Patriarchæ anno 1356. & Ludovici Turriani anno 1359. confectas, exponere jam aggredior, ut cudendæ Monetæ ratio in Aquilejensi Patriarcharum offici-

ficina innotescat. Verba illa primo occurrunt: " Quod ipse Franciscus debeat facere, vel fieri facere ... monetam hujusmodi bonam, & puram: videlicet *de unciis quatuor argenti Venetorum grossorum, & tribus quarteriis pro quolibet Marcho :* de qua moneta debeant *viginti solidi, & octo denarii Aquilejenses* ponderare *Marchum unum*. " Item : " Et de ipsa Moneta non possit expendere, nisi de quacumque scossa prius fiat sazium in pondere, & igne. Quod sazium debeat esse *de uno Marcho* in pondere, & de uno quarterio unciæ in igne. Debent enim pondere *viginti solidi & octo denarii* facere *Marchum unum*. Quod si essent *quatuor denarii magis, aut quatuor minus*, approbentur boni denarii. " Itemque demum : " Quod idem Franciscus debeat facere, aut fieri facere sazium in igne de *uno quarterio unciæ*, quod est *granorum centum & quadraginta quatuor* pro quarterio : & debet reddere pro quarterio de argento fino *grana octuaginta duo, & dimidium*. Ita tamen, quod si reddiderit *de granis octuaginta & dimidio*, debeant approbari boni denarii. "

Marcus, qui & Marca, non accipitur hoc loco pro nummo arbitrario, quem exposuimus, centum & sexaginta denariis, aut totidem solidis, pro ejusdem Marcæ varieta-

te,

te, constante: sed intelligitur pondus. Rem conficiunt ipsa, quæ descripsimus verba: *De qua moneta debeant viginti solidi & octo denarii Aquilegenses ponderare Marchum unum.* Ac rursum: *De ipsa moneta non possit expendere, nisi de quacumque fossa prius fiat sazium in pondere, & igne. Quod sazium debet esse de Marcho uno in pondere ...... Debent enim viginti solidi, & octo denarii facere Marchum unum.* Monetæ examen, quod *Sazium* in Tabulis dicitur, Italis *Saggio*, ita dictum appellatumque a voce perantiqua latina, *Exagium*, comprobat ex vetustis nummis, documentis, & Scriptoribus Muratorius Tomo II. Antiq. Italic. in calce Differt. XXVII.

Hujusce ponderis, sive Marci, quantitatem primo videntur aspectu ea verba definire: *Debeat facere, vel fieri facere Monetam hujusmodi bonam & puram, videlicet de unciis quatuor argenti Venetorum grossorum, & tribus Quarteriis pro quolibet Marcho:* ac si Marcus in Officina Monetaria Aquilejensi nonnisi quatuor argenti uncias, ac tres unciæ quadrantes ponderaret. Non ita se res habet. Quantitas imo solius argenti adsignatur, quæ adhiberi pro quolibet Marco debeat: eademque definitur quatuor unciis, & tribus quadrantibus *argenti Venetorum grossorum*. Hinc pondus integri Marci non explicatur: subintelligendumque relinquitur,

præ-

prædictis *argenti Venetorum grossorum unciis quatuor & tribus quarteriis* tantum addi inferioris materiæ debere, quantum satis esset ad *Marci* pondus, notum quidem compertumque in officina Monetaria.

Apud Joannem de Janua *Marca* dicitur *pondus quoddam, scilicet mediæ libræ, ut dicitur Marcha argenti*. An ergo Marca, seu Marcus par pondere fuerit *sex unciis*, cum idem Lexico-graphus *libram* adnotet, constare *duodecim unciis*? Admonet Ducangius in Glossario: *Apud nos* (nempe Gallos) *Marcham duplicatam libram efficere, quæ dividitur in sexdecim uncias*. Constabat Marca Veneta, (ut alias prætereamus,) hodieque constat *unciis octo*: ponderat uncia *centum quadraginta quatuor siliquas*, vulgo *Carati*: & siliqua quælibet dividitur *in quatuor grana*. Pro certo habeo, hanc Venetam Marcam in usu fuisse apud Aquilejenses in officina Monetaria: quemadmodum & uncias Venetas adhibitas ab eis esse, ea satis indicant verba, quibus argenti examen *in igne* fieri jubetur *de uno quarterio unciæ, quod est grana centum quadraginta quatuor*, idest siliquæ triginta sex: quæ si ducantur in 4. integrum unciæ productum habes, seu 144. siliquas. Marcus ergo Aquilejensis fuerit octo unciarum: qui in officina Monetaria confici conflarique debebat

qua-

quatuor unciis argenti groſſorum Venetorum, *& tribus unciæ quadrantibus*, ac rurſum tribus unciis cum uno quadrante inferioris materiæ.

II. Id facilius, ac tuto deprehendi ut liceat, ea Tabularum verba ponderanda ſunt: *De qua Moneta debent viginti ſolidi, & octo denarii Aquilejenſes ponderare Marcum unum.* Item: *debent enim in pondere viginti ſolidi & octo denarii facere Marchum unum.* Quibus in locis tum *ſolidi*, tum *denarii* diſtinguuntur: ac ſane *denariis* compoſitos *ſolidos*, verba enunciant. Ipſi *denarii* vocantur *Aquilejenſes*, nummi ſine dubio cuſi ſignatique, quorum valorem communi uſu & foro æſtimatum fuiſſe *quatuordecim parvulorum Veronenſium* pretio, ex eisdem Tabulis, quas illuſtramus, aliiſque ex monumentis, jam confecimus. Non ita *ſolidus* prædictis in verbis uſurpatur: ſed pro nummo non cuſo, pluribus *denariis Aquilejenſibus* conſtante, ſumi debet. Quoties namque in eisdem Tabulis nummi ſignati & cuſi memorantur, eorumque definitur valor, hi ſemper *denarii* vocantur, nunquam ſolidi. Sequentia accipe verba: " Teneat (cuſtos a Patriar-„ cha deputatus) unam clavem: & dictus „ Franciſcus aliam, loci ſeu caſſellæ, ubi „ ſtabunt ferramenta pro cuſione dictæ mo-„ netæ, & denarii monetati. „ Inſuper denun-

nunciatio injungitur : " quod prædicti *denarii* recipiantur in quolibet foro, & cambio per quemcumque, *pro quatuordecim denariis parvulis* quilibet. "

Quot vero numerandi sint denarii, qui *solidum* huncce, nummum arbitrarium, conflaverint? Nihil dubites, denarios duodecim numerandos esse : quemadmodum & solidus nummus cusus, duodecim constabat parvulis. Non absimile exemplum præbent vetusta apud Venetos documenta, quæ produnt, *solidum* quemdam arbitrarium ex *grossis* compositum, ipsumque *duodecim grossis* constantem. Unde conficitur demum, *viginti solidos & octo denarios Aquilejenses*, qui nostris in Tabulis enunciantur ponderi unius Marcæ octo unciarum æquales, perinde esse ac 248. denarios Aquilejenses.

Quod ita conjeceram, extra dubitationis aleam positum lego in Tabulis, quas Comes Franciscus Beretta ostendit, ab laudato Jo. Josepho Liruto acceptas. " In Christi nomine Amen. Anno Nativitatis ejusdem M.CCC.LVI. Indictione IX. die XX. mensis Februarii ..... Providus vir Magister Gabriel aurifex de Civitate Austria, per Reverendissimum Patrem & Dominum Dominum Nicolaum, Dei gratia Sanctæ Sedis Aquilegensis Patriarcham, deputatus faziator Monetæ novæ Aquilegensis,

" quam

„ quam cudit in Aquilegia Magifter Zac-
„ chettus... de centum Marchis & tribus
„ unciis in pondere dictæ Monetæ nuper
„ cufis per eumdem Magiftrum Zacchet-
„ tum : extraxit more folito unum Mar-
„ chum in pondere dictæ monetæ. Quo
„ ponderato, & poftmodum numerato, re-
„ pertum fuit habere in numero Marcham
„ unam cum dimidio & Frix. quinque." Marcum hoc loco habes pro pondere acceptum, octo fcilicet unciarum: & Marcam habes, nummum non fignatum, centum fexaginta denariis, feu Frixachenfibus cufis conftantem. Atqui *Marca* integra, & *dimidium* Marcæ, & *denarii quinque* fummam efficiunt denariorum 245. Adhuc tres requiruntur, ut definita habeatur 248. denariorum fumma. At nullum inde ingeri negotium, ex illis Tabularum verbis colligo: *Quod fi effent* (in examine ponderis) *quatuor denarii magis, aut quatuor minus, approbentur boni denarii*. In eo ponderis examine, quod Magifter Gabriel perfecit, deprehenfum fuit, ex uno Marco argenti, feu octo ex unciis materiæ ad cudendos nummos paratæ, ducentos & quadragintaquinque denarios *in numero* cufos fuiffe confectosque: adeoque veluti *bonos denarios* adprobandos.

Hocce examen, quod initum perfectumque fuit *anno* 1356. *die* 20. *Menfis Februarii*, tem-

tempore præcedit Nicolai Tabulas, quas illustramus, eodem *anno* 1356. datas die 18. *Mensis Octobris*. Eodem sensu intelligi debent, quæ sequuntur hujusmodi examina sub Ludovico Turriano. " M.CCC.LX. in-
„ dictione XIII. die XIIII. Februarii. A-
„ quilegiæ in Camera superiori Patriarcha-
„ lis Palatii: præsentibus, Reverendissimo
„ in Christo Patre & Domino nostro Do-
„ mino L. Dei gratia Sanctæ Sedis Aquile-
„ gensis Patriarcha dignissimo, ac Ven. &
„ Discretis Viris Dominis Fratre Guidone
„ Abbate Mosacensi, & Ambrosio de la
„ Turre Canonico Aquilegensi, Hermaco-
„ ra de Murucio etiam Canonico Aquile-
„ gensi, ac Nob. Viro Domino Pertoldo
„ de Muruccio, & Johanne Notario q. Gu-
„ bertini Notarii testibus, & aliis pluribus.
„ Facta fuit tracta Monetæ de Marchis qua-
„ dringentis quinquaginta quatuor cum di-
„ midia in pondere: & inventa fuit Mar-
„ cha de solidis viginti & Frix. 8. (*idest*,
„ *de denariis Aquilejensibus ducentis & qua-*
„ *draginta octo*) in numero. Et sazium de
„ uno quarterio..... de igne: inventum
„ fuit grana octuaginta duo de argento fi-
„ no. Quæ omnia approbata & laudata fue-
„ runt, bene & legaliter ac juste in ponde-
„ re, & liga fore inventa &c. „ Alias Tabulas profero: " M.CCC.LX. indictione

XIII.

XIII. die XXVII. Aprilis. Aquilegiæ...... „ Facta fuit tracta Monetæ novæ Aquilegensis de Marchis quadringentis decem „ & octo in pondere: & inventa fuit Marcha de solidis viginti, & Frix. novem in „ numero &c. „ (*idest, de denariis ducentis & quadraginta novem.*) Casum habes in utriusque Patriarchæ, Nicolai, & Ludovici, Tabulis positum, quo denarii, qui uno ex Marco confici debent, aut excedunt, aut non adæquant numerum denariorum 248. *quatuor magis aut quatuor minus*.

Alio modo idem examen expressum enunciant Tabulæ sequentes. " M.CCC.LX. indictione XIII. die ultimo Februarii. A„ quilejæ in Sala Domus de la Moneta: „ præsentibus &c. Facta fuit tracta de Mar„ chis quadringentis & septem cum dimidia „ in pondere: & inventa fuit Marcha „ de marbj sexaginta duabus & uno Frix. „ in numero. Et sazium de uno quarte„ rio unciæ...... de igne: inventum fuit „ grana octuaginta duo de argento fino. „ Item. " Anno M.CCC.LX. indictione XIII. „ die VIII. Martii. Aquilegiæ &c. Facta „ fuit tracta de Marchis ducentis trigin„ ta octo in pondere: & inventa fuit Mar„ cha de marbj LX. & Frix. VIIII. &c. „ Quænam vox indicetur nota illa compen-

diaria

diaria malbj, nondum mihi, fateor, exploratum est. Pro certo habeo, intelligi nummum quemdam apud Aquilejenses Monetarios arbitrarium debere, denariis quatuor constantem. Duc vero 4. in 62. productum habes denariorum 248. Adde unum: fit summa 249. Duc etiam 4. in 60. & productus numerus erit denariorum 240. Adde novem: summa conficitur 249. Tot scilicet denarios habes ex uno Marco confectos, quot etiam complectuntur *solidi viginti*, *& Frix. novem*, in aliis Tabulis enunciati. Quidni vero conjectari tandem liceat, verba illa ita legi oportere, *& inventa fuit Marcha de majoribus?* Intellige *majorem* monetam, vel *majorem* denarium, nummum apud Aquilejenses arbitrarium, valore ideali ferme æqualem *Grosso*, cuso apud Venetos nummo, solidis hoc ævo argenteis quatuor constante. Unde sensus fuerit, in examine monetæ inventum esse, Marcam unam uncias octo ponderantem reddidisse *majores* denarios, seu grossos 62. cum uno *Frixachensi*, idest Aquilejenses denarios 249.

III. Quæ cum ita se habeant, jam facile singulorum denariorum pondus innotescit. Marcus, seu Marca, (pondus,) octo constat unciis: uncia vero 144. siliquis, vulgo *Carati*: siliqua granis quatuor: adeoque integer Marcus, seu Marca integra

gra continet 1152. siliquas. Quæ distribui si debeant per 248. denarios, jam singulos noveris ponderare siliquas quatuor cum dimidio: ac residua sunt grana 144. iterum per singulos denarios distribuenda.

An ergo hocce fuerit pondus denariorum, quos sub Nicolao & Ludovico Turriano cusos Musæa servant? Ad lancem Venetam examine facto, ponderant alii siliquas quatuor: excedunt alii, uno vel duobus granis. Hæc satis sunt ut ratiocinia nostra recte instituta dignoscantur. Sunt vero Nicolai & Ludovici denarii, qui ad pondus definitum, ad eamdem lancem Venetam expensi, non pertingunt: at causa fuerit, quod ipsi nimium attriti sint longo eorum usu, passique fuerint magis minusque detrimenti ex terræ locis, unde sunt effossi. Hinc pondus, quod exstantibus denariis inest, pro certa regula certoque dato sumi non debet ad ipsam rationem cudendæ monetæ in Tabulis præscriptam tuto explorandam. Fieri id etiam fortasse potuit, ut nummos minoris ponderis cuderint laudati Patriarchæ: de quibus cudendis, signandisque conventionum Tabulæ desiderentur.

IV. Superiorum Patriarcharum ævo, ponderosiores hujusmodi fuisse denarios, eosque puriore ex argento confectos, ipsa docet experientia. Qui cusi sunt, Volcheri,

 Ber-

Bertoldi, Gregorii, Raimundi, Petri, Ottoboni jussu, ab anno 1204. ad annum 1318. ponderant plerique siliquas quinque cum dimidio: sex siliquas æquant aliqui, sub Bertoldo & Gregorio signati. Pagani Turriani, & Beati Bertrandi denarii, ab anno 1318. ad 1350. ponderare deprehenduntur siliquas quatuor cum dimidio, ac etiam quinque integras. Denariorum Nicolai, Ludovici, & Marquardi sequitur pondus, ab anno 1350. ad annum 1381. quod ad lancem Venetam examinatum, æquare siliquas quatuor, & eas excedere deprehensum est. Sequiore demum ætate, cum Sedem Aquilejensem Alenconius, Joannes de Moravia, Antonius Cajetanus, Antonius de Portugruario, & Ludovicus Techius administrarent, denarii occurrunt tum pondere, tum alienæ materiæ admixtione deteriores: ipsorumque pondus reddit siliquas quatuor, tres item cum dimidio, ac etiam tres tantum.

Quo tamen experimento iterum animadverto, justum colligi non posse pondus, quod inerat denariis in officina Monetaria cusis. At illud vero certum exploratumque fit, *denariorum solidos* minime *viginti cum denariis octo*, seu *denarios* minime *ducentos quadraginta & octo* semper, sed plures ævo sequiore, pauciores remotiore ætate, numerandos in examine ponderis fuisse,

ſe, ut Marcum unum, unciis octo conſtantem, æquarent. Fac enim, 248. denarios ponderare ſingulos v. gr. *quinque ſiliquas*: prodit ſumma ſiliquarum 1240. hoc eſt octo & octoginta ſupra Marcum. Fac etiam, 248. denarios ponderare ſingulos v. g. *quatuor* tantum *ſiliquas*: prodit ſumma ſiliquarum 992. hoc eſt, centum & ſexaginta infra Marcum. Jamvero de re ſatis, quæ ſplendidiſſime patet.

V. Ad ipſum Marci, ſeu Marcæ pondus redit ſermo: quod unciis octo definiendum eſſe, hactenus oſtendimus, confirmatque præterea denariorum examen igne perficiendum. Tabularum verba ſunt: „ Item „ quod idem Franciſcus debet facere, vel „ fieri facere ſazium in igne *de uno quarte-* „ *rio unciæ*, quod eſt *grana* 144. pro quar- „ terio. Et debet reddere pro quarterio *de* „ *argento fino grana* 82. *& dimidium*: ita „ tamen quod ſi reddiderit *de granis* 80. *&* „ *dimidio*, debeant approbari boni dena- „ rii. „

Facilius ratiocinia ut fiant, grana reducere liceat in ſiliquas, & unciæ quadranti integram ſubſtituere unciam. Si puri argenti grana 82. & dimidium contineri in quadrante debeant; ſiliquas 82. & grana duo, ſeu dimidium ſiliquæ, integra continebit uncia. Jam recole, argenti quantitatem, quæ Marci ponderis partem conficere de-

beat, definitam illis verbis esse, quæ *quatuor* enunciant *uncias argenti Grossorum Venetorum, & tria quarteria*: quæ nempe siliquas continent 684. Sed hæc argenti quantitas per tot uncias distribui debet, quot opus illæ sunt, ut singulæ contineant boni argenti siliquas 82. & grana duo, seu dimidium siliquæ. Quod si numerum 684. dividas per octo: jam quotus erit 85. cum residuo 4. Nempe supra siliquas 82. & grana duo excessus habetur duarum siliquarum cum dimidia: quibus addi debet residuum 4. ut integer excessus tribus demum constet siliquis.

At exiguo prædicto excessu nemo non videt impedimentum apponi nullum, quominus Marci in officina Monetaria Aquilejensi adhibiti quantitatem iterum constituamus, unciis octo constantem. Porro excessus ille, in conventionibus cum Monetario initis prætermissus neglectusque, aut cedebat in ipsius Monetarii proventum; aut alia damna compensabat, quæ contingere poterant; aut aliis ex causis oriebatur, quas diligentius perquirere non vacat. Illud vero certum denique videtur, compertumque, argentum illud pro bono ac puro in Aquilejensi Monetaria officina acceptum fuisse, quod erat *argentum Grossorum Venetorum*, quæcumque demum

huju-

hujusce nota, & quicumque puritatis gradus fuerit.

CAPUT IX.

Marcus adhibitus in cusione parvæ monetæ octo pariter uncias ponderabat. Singulorum denariorum parvorum pondus, & nota argenti, ex quo illi conficiebantur, exploratur. De lucro agitur, quod Patriarchæ obveniebat, & Monetario.

I. PArvulos etiam nummos, dictos *Veronenses*, cudebat signabatque Monetaria officina Aquilejensis. Sive pondus eorum, sive notam argenti, ex quo conficiebantur, spectes, hæc erat eos cudendi ratio. " Item quod idem Franciscus possit
" cudere usque ad mille March. monetæ
" parvæ: ita quod *quodlibet Marchum* pon-
" deret *unciam unam argenti Veneti*: & sint
" in pondere *pro quolibet Marco solidi sexa-*
" *ginta sex*. Quod si essent duodecim dena-
" rii parvuli minus, vel duodecim plus,
" approbentur boni denarii: si vero duo-

„ decim magis, teneatur in sequenti scossa „ eos facere de duodecim minus, & e con- „ verso.... Et fiat sazium in igne *de dimi-* „ *dio quarterio* unius unciæ de granis 72. & „ debeat reddere de argento fino grana octo, „ & tertios duos. „

Quo in loco *Marcum* intelligo octo unciarum: conflatum nempe *uncia una argenti Veneti*, & septem unciis alienæ materiæ. Sensum confirmant, quæ superiore Capite disseruimus num. 1. Addo parem ferme cudendæ monetæ parvæ Venetæ rationem, quam Marinus Sanutus in Vita Joannis Danduli Ducis ad Annum 1282. sic describit: *Marcam unciarum octo argenti*, (ex quo nummuli, vulgo *Bagattini*, ævo illo confecti sunt,) *uncia una argenti cum dimidio constitisse*, *ac unciis sex æris cum dimidio*. Italica verba latine reddita sunt.

II. Injunctum Monetario legitur: ut *sint in pondere pro quolibet Marcho solidi sexaginta sex*. Solidos intellige nummos arbitrarios, duodecim parvulis constantes: unde parvulorum 792. consurgit numerus. Integra Marca octo unciarum ponderat siliquas 1152. Hanc summam divide per 792. Quotus est 1. cum residuo 360. Unde Nicolai Patriarchæ & Ludovici successoris ætate, parvulus quilibet nummus ponderabat siliquam unam: ac insuper siliquæ 360. seu gra-

grana 1440. per singulos distribuenda sunt.

Eamdem Marci, ponderis, quantitatem indicat examen, in igne perficiundum *de dimidio quarterio unius unciæ:* quod reddere debet *de argento fino grana octo, & duos tertios.* Quæ grana cum trientibus ad siliquas, easdemque in uncia contentas, si redigas; in uncia qualibet contineri decem & septem siliquas, ac trientem grani unum, boni argenti debere, facile instituto ratiocinio deprehendes. Jamvero uncia una *argenti Veneti*, seu siliquæ 144. si dividantur per *octo*, quotus erit *decem & octo:* adeoque dubitandi ratio nulla est, quin Marca, (pondus,) in cusione parvulorum nummorum adhibita, pro Marca unciarum octo in officina Aquilejensi Monetaria sumeretur.

At quotus ille 18. si comparetur cum siliquis 17. & uno grani triente, excedit duobus grani trientibus: qui sane exiguus excessus vel fuerit lucrum Monetario obveniens, vel alia de causa in conventionibus cum Monetario initis prætermissus fuerit. Tam minuta per ratiocinium differentia deprehensa constitutam minime convellit quantitatem Marci, quo Monetarii Aquilejenses utebantur.

Nummos id genus parvulos adservant Musæa. Albi sunt alii, qui superiore maxime cudebantur ævo, scilicet puriore ex argen-

to conflati : nigriores alii, quibus plus inerat æris, quam argenti. Illi tenuiores, crassiores isti. Crucem ex utraque parte præferunt alii : in aliorum parte altera visitur Crux, vel stemma gentilitium, in altera Caput Mitra insignitum : legiturque nomen *Patriarchæ Aquilegensis*, vel integre expressum, vel sigla indicatum v. g. B. MB. A. *Bertrandus*, *Moneta Bertrandi*, *Antonius*. Ad pondus quod demum attinet : extat nummulus Bertrandi, qui ponderat siliquas duas : ejusdemque, aliorumque Patriarcharum extant parvuli, qui ponderant vel siliquam unam; vel siliquam, & unum alterumve granum; vel grana tria, vel tria cum dimidio. Quæ demum omnia institutum confirmant ratiocinium de pondere, quod Nicolai & Ludovici Turriani nummulis inesse juxta initas conventiones debebat.

III. De lucro, quod ex Monetæ cusione Patriarchæ obveniebat, & Monetario, pauca postremo loco dicenda sunt. Vocabatur *Tractus*. Pro singulis Marcis, (pondus intellige,) denariorum Aquilejensium, numerare Patriarchæ tenebatur Monetarius *novem denarios* : proque singulis Marcis monetæ parvæ, *solidos duos parvulorum*, scilicet parvulos 24. Tabulas ipsas Nicolai, & Ludovici Turriani lege. Hunc imminutum anno 1361. sub eodem Ludovico Patriarcha, reda-

redactumque ad *octo* denarios *tractum* fuisse, colligimus ex citato *Rationum* Codice, ubi hæc habentur: " MCCC.LXI. concessa fuit
„ cusio, & Magisterium Monetæ Aquilegen-
„ sis Francisco Bonaquisti de Florentia, a
„ die omnium Sanctorum ad unum annum
„ immediate sequentem, pretio quadrin-
„ gentorum March. denariorum solvendo-
„ rum in quatuor terminis, scilicet de tri-
„ bus in tres Menses pro rata: cum hoc
„ tamen, quod si plus cuderet, tantum plus
„ debet solvere, ad rationem *octo denario-*
„ *rum* pro Marcho. „ Lucrum Patriarchæ hæc patefaciunt verba.

Quod vero Monetarius reportabat, ex pluribus oriebatur capitibus. Ac primo licebat ipsi, denarios cudere ex materia, quæ pro qualibet unciæ quadrante redderet grana *argenti fini octoginta cum dimidio*: tametsi inita conventio foret, ut *pro quarterio* redderentur *de argento fino grana* 82. *& dimidium*. Ipsa nota, vel gradus argenti, magis minusque puri, qui in officina Aquilejensi pro gradu *argenti fini* constitutus fuerat, lucrum Monetario parere poterat. Id etiam obveniebat ex pretio, quod in emptione *argenti Veneti* solvendum erat, compensando Aquilejensibus denariis, qui *parvulos quatuordecim* singuli valebant. Unde lucrum demum oriebatur ex valore, quem

ex-

extrinsecum vocant, denariis Aquilejensibus imposito. Hæc satis.

CAPUT X.

Series denariorum Aquilejensium, cum typis, & inscriptionibus, Animadversiones. Monetariæ officinæ loca.

I. A Popone Aquilejensi Patriarcha, cui facultas argentum signandi Anno 1028. facta fuit, ad Volcherum successorem, ad Patriarchalem Metropolitanam Sedem anno 1204. evectum, vix nummi reperiuntur, quos Monetaria nostrorum Præsulum officina cuderit. Eo temporis intervallo cusum percussumque fuisse primum illum, quem exhibet Tabula prima, ambigendi ratio nulla est. Sedens Episcopus visitur, manu dextera pedum Episcopale, librum læva tenens, cum Epigraphe AQ/LEGIA P. visiturque parte in altera ædificium, quod arcus quatuor sustinent, cum duabus turriculis, ac media inter illas cruce. Tres nummos hujusmodi vidi ego. An Sigla illa P. significet *Patriarcham*, an *Poponem*, aut *Peregrinum* primum, vel alterum, quis certo divi-

divinaverit? Tempus ergo, quo signatus nummus fuerit, definire non licet. Consule, quæ conjecturis agendo disseruimus Capite II. num. 1.

Nummus alter in eadem Tabula sequitur, Episcopi sedentis effigie, ac Templi ædificio insignitus, litterasque detritas quasdam præferens, quæ nonnisi de fœdo barbaroque charactere nos docent. Monetæ fabricam si expendas, eamque conferas cum superiore, ac Volcheri nummis, non parum similes eos omnes deprehendunt oculi. An ergo Aquilejensis nummus fuerit? Id ego non adseram: si quis alius non inepte conjectari posse contendat, per me licet.

Quæ certa est Aquilejensium nummorum series, incipit a Volchero. Typos eorum plurimos vulgavit Muratorius, & exposuit in opere omnigena eruditione referto de antiquitatibus Italicis medii ævi, Tomo II. Dissert. XXVII. Menda quædam irrepserunt, quæ detergenda sunt, in nummorum inscriptionibus: nec adeo perita, ac fida manu delineati videntur typi omnes: pluresque desiderantur, quos Musæa servant. Non paucos item vulgatos impressosque videre licet in egregio opere, *Le Antichità d' Aquileja, profane e sacre*, quod Auctorem habet Comitem Jo. Dominicum Bertoli Canonicum Aquilejensem: sed auctiorem ego seriem

seriem profero. Plerosque ipsismet oculis vidi nummos, a se visos alios retulerunt amici, quos possidebat olim Senator præstantissimus Dominicus Paschalicus, ac possident Illustrissimi Viri, Apostolus Zenus Venetus, qui litterarum subsidia, quibus abundat, petenti cuique prono animo ac summa humanitate elargitur, Jo. Gaspar Goritiensis S. R. I. Comes de Lantheriis, Agricola de Agricolis Patricius Utinensis. Longe ditissimum Eminentissimus ac Reverendissimus Daniel Delphinus S. R. E. Cardinalis Patriarcha Aquilejensis cimeliarchium possidet, in quo nummi ferme omnes, Antistitum præcessorum jussu cusi, quotquot hactenus visi sunt, adservantur. Ex his negotio nullo obtinui, ut desumerentur typi, qui in adjectis Tabellis prostant, operam dirigente eruditissimo Viro mihique amicissimo Dominico Ongaro, Patriarchali Seminario Præfecto, remque ipsam pro sua erga me benevolentia diligentissime exequente Mario de Tursio Juvene Patricio Utinensi, Clericali militiæ adscripto, egregia indole & singulari ingenio prædito, quibus devinctiorem me profiteor, quam ut agere gratias possim. Nummorum seriem jam accipe.

VOLCHERUS, Patriarcha renunciatus anno 1204. (a)

1. In

(a) Tab. I.

1. In antica visitur effigies Patriarchæ sedentis cum pallio. Crucem dextera, ac læva librum tenet. Epigraphe: *Volfker P.* Pars altera ædificium præfert, arcu superstructum, cum portis patentibus: suntque hinc inde turriculæ duæ. Circum vero legitur, *Civitas Aquilegia*.

2. Differt a præcedente pars aversa, ubi Aquila. Apud Muratorium epigraphe est, *Volfker Ep.* Mendum, quod irrepsit, corrige, ac lege, *Volfker P.* ut in eodem nummo, quem possidet illustriss. Comes Dominicus Bertoli Canonicus Aquilejensis. Cur vero *percussus hic nummus* dicitur *circiter annum Christi MCCXX?* Mortem Volcherus obierat anno 1218. eodemque anno in Aquilejensem cathedram conscenderat Bertoldus.

BERTOLDUS, ex Comitibus Andacensibus, anno 1218.

1. Eadem effigies Patriarchæ sedentis, cum litteris *Bertoldus P.* Aream alteram occupat figura, sublatas manus habens. Inscriptio, *Civitas Aquilegia*. Ad *annum Christi circiter MCCXXXIV. referendus* dicitur *nummus*; at nihil ego in nummo video, quod referri ad annum 1234. debeat.

2. Eadem pars prior. In postica visitur porta, tribus turribus pinnatis munita. In utraque parte eædem inscriptiones.

3. Pars

3. Pars Altera Aquilam præfert, arcui vel ponti insidentem.

4. Episcopus dextra pedum tenens, læva crucem elevatam, cum epigraphe, *Bertoldus P.* A tergo ædificium, quod pontis formam habet, cum duabus turriculis, ac media inter illas cruce. Sub arcu caput ornatum cernitur duos inter globos. Inscriptio nulla.

5. Dimidius denarius, ut videtur, denario similis, quem primo loco numeramus.

Gregorius de Montelongo, anno 1251.

1. Figura stans, cum litteris, *Gregoriu Electus*. In altera facie Archiepiscopus crucem accipit a quodam Sancto, cum inscriptione: *Civitas Aquilegia*.

2. Figura stans cum manibus ante pectus: *Gregori electus*. In aversa parte lilium intra orbem, atque circum litteræ, *Civitas Aquilegia*. (*b*)

3. Effigies Patriarchæ sedentis, cum inscriptione, *Gregorius Pa.* Alterius partis aream implet lilium cum quatuor stellulis. Epigraphe, *Aquilegia*.

4. Typus idem. Aream posticæ occupat Aquila. Eædem inscriptiones.

5. Pars aversa crucem præfert, cujus latera æqualia; ac intra latera stellulæ visuntur, aut lilia.

6. In

(*b*) Tab. II.

6. In eadem aversa parte Crux cum lateribus latioribus, & ornatis: & intra latera lilia cum stellulis. Typus prostat apud Muratorium.

7. Dimidius denarius, typo similis denario primo.

8. Nummus parvulus. Crux parva intra orbem, cum litteris, *Gregori Pa.* In altera facie Crux major: ac intra suprema latera, *Aquilegia.*

9. Item nummus parvulus. Crux intra orbem, cum epigraphe, *Gregori Patr.* A tergo lilium intra orbem, cum litteris, *Aquilegia.*

RAIMUNDUS A TURRE, anno 1273.

1. Figura Patriarchæ sedentis: *Raimondus Pa.* Pars altera Turrim exhibet, Turrianæ Familiæ stemma, ac epigraphem, *Aquilegensis.* Hujus Monetæ mentio apud Julianum in Chronico Forojuliensi, quod editum prostat in Appendice ad Monumenta Ecclesiæ Aquilejensis. Verba sunt ad An. M.CC.LXXVII. *Mutata est moneta, quæ habebat Patriarchæ imaginem interius, & Turrim exterius, quæ valuerat XIV. Veronenses.*

2. Eadem antica pars: *Raimundus Pa.* A tergo, sceptra liliata, & decussata, cum litteris, *Aquilegensis.*

3. Pars altera Crucem exhibet, ac in area

area superiore claves duas, spiritualem nempe ac temporalem potestatem indicantes: duasque turres in area inferiore, Turrianæ gentis insignia.

4. Nummum memorat loco citato Julianus: *Mutata est*, inquiens, superior moneta, de qua num. 1. *in Monetam habentem interius imaginem Sanctæ Mariæ cum Filio*, & *exterius Aquilegia* (Aquilam,) *valentem seu positam XVI. Veronenses*. An hujus monetæ typus fuerit, qui inter nummos Raimundi quarto loco numeratur, ac primus exhibetur in Tabula III? (c) An potius idem typus nummo conveniat, quem laudatus Julianus pergit loco citato describere: *Eodem anno*, inquiens, *die VII. intrante Aprili*, *fuit proclamatum ex parte Patriarchæ*, *quod ex tunc daretur pro IV. Veronensibus* & *illa nova*, *quæ tunc currebat*, *differens a priori in duabus crucibus parvulis*, *interius*, & *exterius*? In nummo, quem præ manibus habemus, cruces illæ parvulæ cernuntur: ipseque nummus inauratus est.

PETRUS Gerra, anno 1299.

1. Effigies Patriarchæ sedentis, ut supra. Epigraphe, *Petrus Patra*: ubi pro littera R informi & barbara, H vel K delineant alii. In altera facie visitur Aquila cum avitis Familiæ insignibus, ac litteris, *Aquilegensi*. OT-

(c) Tab. III.

OTTOBONUS de Razzis, vel Robarius, anno 1302.

1. Protome, seu media superior pars Patriarchæ sedentis: *Otobonus Pa.* In postica sunt Familiæ insignia, & litteræ, *Aquilegensis*.

2. Patriarcha sedens: *Otobonus Pa.* Insignium familiæ summitatem tenet Aquila: *Aquilegensis*.

CASTONUS a Turre, anno 1316. Morte ereptus Patriarchalem Metropolitanam Ecclesiam non adiit.

PAGANUS a Turre, anno 1319.

1. Eadem effigies Patriarchæ sedentis: *Pagan. Patra.* In parte altera Turris cum sceptris liliatis ac decussatis: *Aquilegia*.

2. In postica præter Turrim ac sceptra liliata, duæ parvæ cruces aut stellulæ.

3. Nummus parvulus. Crux: *Paganus*. Turris intra orbem: *Aquilegia*.

BERTRANDUS de Sancto Genesio, anno 1334.

1. Crux, intra cujus latera *Deus*. Epigraphe in circuitu: *Bertrand. Patra*. Visitur in altera parte effigies Sancti, dextra librum elevatum, sinistra crucem tenentis, cum litteris: *S. Hmacbor* (sic) *Aquilegns.* Monetam hujusmodi, denario communi majorem, memorat Jacobus Valvasonus de Maniaco in Vitis MSS. Patriarcharum. Consule Caput V, num. II.

2. Aquila cum epigraphe, *Bertraudus P. Aquilegensis*. Imago Deiparæ, ulnis puerulum Jesum gestantis: *Virgo Maria Avocata mundi*. Denarius communi major.

3. Virgo Deipara, ut supra: *Bertrandus P.* Aquilam præfert pars aversa, *Aquilegens.*

4. Crux integram aream dividens, intra cujus latera, *Bertrand Patra.* A tergo Archiepiscopus, seu Patriarcha, dextra librum, læva crucem tenens: *S. Hmachor.* (*d*)

5. Dimidius denarius, similis denario, quem tertio loco recensuimus.

6. Nummus parvulus. Sigla *Monetam Bertrandi* significat. In parte altera, caput Patriarchæ.

7. Nummus parvulus; Patriarchæ caput, *Bertrand. Pata.* Crux intra orbem: *Aquilegensis*.

Nicolaus, anno 1350.

1. Leo coronatus, erectos pedes habens, (vulgo, *rampante*,) cum epigraphe, *Moneta Nicolai*. In postica crux liliata: *Patre Aquilege*.

Ludovicus a Turre, anno 1359.

1. Effigies Patriarchæ sedentis in Faldistorio leonum, cum manu dextera elevata, ac sinistra crucem tenente: *Ludovi. Pa.* In aversa facie Turris, ex qua prodeunt

sce-

(*d*) Tab. IV.

ſceptra duo liliata: & hinc L. indeque V. cum epigraphe: *Aquilegia*.

2. Duo ſceptra liliata, & decuſſata. Intra latera LV. Epigraphe, *Moneta Ludovici*. A tergo, Aquila: *Patriarche Aquilegenſ.*

MARQUARDUS, anno 1365.

1. Aquila viſitur: circum vero, *Moneta Marquardi Pat. Aq.* In altera parte, Protome Epiſcopi; ac ſubtus, avita Familiæ inſignia. Epigraphe: *S. Hermacoras*.

2. Globus ſupra pulvinar, ſub quo littera M. & in circuitu *Marquardus Pata.* Pars altera crucem exhibet cum octo radiis, quorum quatuor longiora & latiora ſunt, cum litteris in circuitu, *Aquilegenſis*.

PHILIPPUS Alenconius, anno 1381.

1. Inſignia regiæ Francicæ familiæ, cum epigraphe, *Filipus Cardinalis*. Aquila cum litteris, *Patriarcha Aquilegenſis*. Error irrepſit in typum apud Muratorium, in quo legitur, *Filipus Cominaris*.

JOANNES DE MORAVIA, anno 1388.

1. Aquila teſſellata, *Scaccata*, ut ajunt: *Joannes Patriarch. Aqui.* In altera parte ſedet Patriarcha in Faldiſtorio leonum. Epigraphe, *S. Hermacoras*.

2. Caſſis pennigera ſupra Familiæ inſignia. Hinc inde ſtellulæ; ſeu parvæ cruces: *Joanes Patriba*. A tergo, protome Epiſcopi: *Sanctus* (ſic) *Hermachoras*. (e)

(e) Tab. V.

ANTONIUS Cajetanus, anno 1395.

1. Scutum gentilitium cum duabus fasciis, seu viperis veru transfixis: *Antonius Patrha*. Hinc inde, A N. Partem alteram occupat Aquila, cum litteris in circuitu, *Aquilegensis*: quae vox quatuor stellulis intersecatur.

2. Eadem Familiae insignia: *Antonius Patriarcha*. Crux in postica: & intra latera crucis stellulae. Epigraphe, *Aquilegensis*.

ANTONIUS de Portugruario, anno 1402.

1. Stemma gentilitium, quod ab insignibus utriusque nummi superioris differt, ut infra num. II. Epigraphe, *Antonius Patriarca*. Aquila in aversa facie, cum litteris, *Aquilegensis*.

* Nummus parvulus. Sigla A. significare videtur *Antonium*, an *Cajetanum*, an *de Portugruario*, incertum. In altera facie 1579. de quo numero infra.

LUDOVICUS Dux de Tech, anno 1412.

1. Scutum gentilitium: *Lodovicus Dux D. Decb*, seu *Tecb*. In altera parte visitur Virgo Deipara cum puero Jesu in ulnis. Epigraphe, *Patra Aquile*.

2. Nummus parvulus. Eadem familiae insignia. In parte aversa sigla M. cum numeris.

3. Nummorum parvorum posticae cum eadem sigla M. ac numeris diversis. An hu-

hujusmodi parvuli, quos officina Monetaria Aquilejensis cudebat, fortasse numerati, eorumque numerus in typo expressus?

LUDOVICUS Scarampus Mediarota, anno 1439.

Nummus æreus majoris moduli, vulgo *Medaglione*. Pars prior effigiem repræsentat Viri Ecclesiastici, coronam clericalem gerentis. Litteræ in circuitu: *L.* (Ludovicus) *Aquilegensium Patriarca Ecclesiam restituit*. In postica Milites, pedites, equitesque, procedentes. Epigraphe, *Ecclesia restituta ex alto*: Consule Monumenta Ecclesiæ Aquilejensis Capite CX. & CXI.

Hactenus vero Aquilejensium denariorum series, quos officina Monetaria Patriarcharum, majores, minoresque, & parvulos, cudebat. Sequuntur nummi, 1. *Goritiæ* signatus, 2. *Tergestinus*, 3. *Tirolensis*, qui cum aliis alibi, maximeque in officinis Marcæ Veronensis percussis, communi usu in Provincia Forijulii adhibebantur: vulgo *solidi* appellati, septima parte denariis Aquilejensibus minores; duodecim scilicet parvulis constantes.

In primo Comitum de Goritia insignia visuntur. Epigraphe legitur, *Henricus Comes Goricien.* Crucem præfert pars altera, cum luna, & stellulis intra latera.

In altero Episcopus sedens, qui dextra

 pedum

pedum tenet, finiſtra librum, cum epigraphe *Volricus Ep.* In poſtica viſitur proſpectus urbis, cum inſcriptione, *Civitas Tergeſtum*. Nummos Tergeſtinos plures exhibent Irenæus a Cruce, ac Doctiſſimus Muratorius.

In tertio Crux cum octo radiis, quorum quatuor longiores, breviores quatuor, aream occupant. Epigraphe, *Meinardus*. In poſtica Aquila, cum alis expanſis, & inſcriptione, *Comes Tiroli*. Alios Tirolenſes nummos profert laudatus Muratorius.

II. Animadverſione in hiſce Patriarcharum Aquilejenſium nummis digna ſunt Familiarum inſignia, quæ in eorum pleriſque adhibita cernuntur. Obſervandos præcipue illos exhibeo, qui Raimundi Turriani juſſu cuſi ſunt, Turrim & ſceptra liliata, nobiliſſimæ Familiæ ſine dubio inſignia, præferentes. An etiam lilia, quæ viſuntur in nummis Gregorii de Montelongo, inſignia fuerint ejus familiæ, non iverim inficias, neque tamen confidentius adſero, cum certa mihi præſto non ſint rei documenta.

Hinc Juſtus Fontaninus in Epiſtola *delle Masnade* anno 1692. typis edita Venetiis, poſtea Archiepiſcopus Ancyranus, corrigendum merito cenſet Virum clariſſimum Danielem Papebrochium e Societa-

te

te Jesu, qui tametsi omnigena eruditione floreret, putabat docetque; *prædictis quatuor seculis* (XI. XII. XIII. XIV.) *familiæ insigniis, seu tesseris, vulgo Arme, uti in nummis non consuevisse Patriarchas, Episcopos, aliosque Ecclesiasticos*: nummosque id genus aliquos, veluti postea cusos fusosque, rejiciendos jubet. At Sedem Aquilejensem ab anno 1273. tenuit Raimundus Turrianus ad annum ineuntem 1299. eique præcesserat Gregorius de Montelongo ab anno 1251. tertiodecimo seculo ultra medietatem provecto, ac versus finem vergente; quorum nummos superius recensitos nemo dixerit postea *cusos fusosque*.

Papebrochii sententia, quæ habetur Parte II. *Responsionis ad exhibitionem errorum per R. P. Sebastianum a S. Paulo evulgatam* pag. 474. n. 37. minime rei antiquariæ peritis arrisit. Cæteros hoc loco prætermitto omnes, ac unum memoro Doctissimum Ludovicum Antonium Muratorium, qui de origine *Insignium*, quæ nunc italice *Armi*, & *Arme* appellamus, eodem modo sentiendum putat, atque de *cognominum* origine. De his agit inter ævi medii Antiquitates Italicas, Dissertatione quadragesima secunda: de illis, Dissertatione quinquagesima tertio. Fuere nimirum antiquis latinis *cognomina*, & *agnomina*, quibus inter se una

Familia ab altera distingueretur: nihilo tamen secius *cognomina* nunc usitata, post annum duntaxat a Christo nato millesimum cœpta sunt usurpari. Ita, inquit, & de „ *gentilitiis insignibus* dicendum reor. Hæc „ enim, quamvis apud veteres Latinos, „ & Græcos non levia illorum vestigia oc„ currant, ubi tamen, qualia nunc sunt, „ considerentur, idest certo colorum ac „ typorum signo ornata, eaque heredita„ ria, & in sigillis, nummis, vexillis, pi„ cturis, aliisque locis ad Familiarum di„ scrimen adhibita, tantummodo post se„ culum decimum, imo & post undeci„ mum, ac præcipue post susceptam a La„ tinis sacram expeditionem in Orien„ tem, sensim invaluisse videntur. „ Viros eruditione præstantes recenset plures, qui hanc sententiam probarunt: interque Familias nobilissimas memorat illam *Turrianorum*, sive *della Turre*, qui Mediolani olim dominati sunt, & adhuc in Forojulii effulgent, atque a seculis compluribus eximium nobilitatis locum apud Gallos retinent, *Turrim* pro insigni eligentem.

Sunt alii ferme innumeri apud Scriptores editi nummorum typi Episcoporum, & Abbatum, qui Papebrochii opinionem convellunt. Tergestinæ Ecclesiæ, quæ Aquilejensi Metropolitanæ proxima est ac suf-

ſuffraganea, nummos exhibent Irenæus a Cruce in Hiſtoria Civitatis Tergeſti, & Muratorius Tomo II. Antiquitatum Italicarum medii ævi. Arlongi Epiſcopi, quem Civitatis ejus cathedram anno 1254. conſcendiſſe notat Ughellus, videre nummos licet cum *luna ac ſtella*, *& ſceptris liliatis*, quæ pro Familiæ *inſigniis* habet Bucelinus Parte I. Germaniæ ſacræ. Hanc argentum ſignandi facultatem Epiſcopis Tergeſtinis decimo jam ſeculo collatam exiſtimat Irenæus a Cruce, Tabulas proferens conſignatas *anno ab Incarnatione Domini DCCCCXLIX. Menſis Februarii die XXI indictione quarta*: ubi Joannes Epiſcopus jus *cudendi monetam* transferre inducitur in Cives Tergeſtinos. Vitiatas temporarias notas minus attentus non obſervavit Irenæus: memoratosque non animadvertit *denarios Aquilejenſes*, qui nonniſi poſt annum 1028. cudi potuerunt. Tabulas easdem ad ſeculum tertiumdecimum adultum & provectum ſpectare, pluribus argumentis oſtendimus in Monumentis Eccleſiæ Aquilejenſis Capite LIV. num. V.

Ad Aquilejenſes nummos quod attinet, non pauci altera in parte præferunt vel Aquilam, vel ædificium inſtar arcis, aut caſtri cum turribus. Symbola hæc eſſe ipſius Civitatis, non dubitaverim. Henri-

cus

cus Imperator in Diplomate Patavinis concesso anno 1049. *in altera* (*denariorum superficie*) *ejusdem Civitatis* (Patavii) *figuram imprimi jussit*. Hanc figuram, quæ olim in Januensibus nummis visebatur, Georgius Stella describit Capite IV. Annalium, Tomo XVII. Scriptorum Italiæ: *Conradus Rex Alemannus*, inquiens, *Romanorumque Imperator electus* (hujus nominis II.) *concessit anno Incarnationis Jesu Dei nostri MCXXXVIII* (al. XXXIX.) *ut fabricaretur Januensis pecunia*.... Sunt *litteræ*, *Janua*, *in ejus nummi altera facie in extremitate rotundi*, *medioque figura arcis & castri cum turribus*. *Castrum ipsum*, *sicut monstrant hæ litteræ*, *Janua*, *Januensem significat urbem*. Pari ergo ratione Civitatem nostram Aquilejam, a Popone Patriarcha instauratam, significat quod in nummis visitur ædificium, aut turribus munitum, aut arcubus superstructum, aut certe portas patentes præferens. Adnotat laudatus Stella, *pro Civitate* Januæ *in pecunia formam Castri positam fuisse*, *quod erat illis temporibus apud Templa Sancti Silvestri & Sanctæ Crucis*, *tanquam formam loci ipsius Civitatis præcipui*. Quidni ad Aquilejam etiam civitatem indicandam, positum in nummis Patriarcharum fuerit, quod in ea præcipuum ædificium erat, Templum a fundamentis

ere-

erectum a Popone, ac adjunctæ Patriarchales ædes? Hujusce symboli loco Aquilam præterea adhibuerunt Monetarii. Cur vero? Quia *urbi*, *cum conderetur*, (verbis utor Juliani Cæsaris in Oratione II. de gestis Constantii) *Aquila*, *dextra ex parte cælitus advolans*, *de suo nomine vocabulum imposuit*. Ita nempe vulgaris fama ferebat.

Inter hæc symbola, quemadmodum vetusti, ac recentes, & aliorum populorum nummi, ita Aquilejenses Crucem præferunt. De hac consuetudine, cruce signandi usuales ipsos nummos, quos in rerum commutationibus damus & accipimus; deque rationibus, quæ Christianos Principes permovere potuerunt, ut pecuniam cruce decorandam putarent, late differit contra Auctorem Apiarii Gretserus Tomo I. de Sancta Cruce Libro II. Capite LVI. & Tomo III. Libro I. Capite tertio, & seqq. Lilia etiam apparent, & globi, & stellulæ, quibus nummos a Monetariis insigniri consuevisse, notum est compertumque.

Ad Familiarum insignia sermo redit, quæ nummis Patriarcharum seculi quartidecimi imposita cernuntur, Petri, Ottoboni, Pagani, Nicolai, Ludovici Turriani, Philippi Alenconii, Joannis de Moravia. Hos excipiunt Antonius Cajetanus, & Antonius de Portogruario, quo-

rum

rum nummos Scuta gentilitia diversa distinguunt. Fasciæ duæ, seu viperæ, ut ajunt, veru transfixæ, repræsentantur in Stemmate Cajetani. Simile prostat apud Ciaconium in Vitis Romanorum Pontificum & S. R. E. Cardinalium, Tomo II. editionis Romanæ anni 1677. ubi tamen longe diversum ab eo, quod nummi nostri exhibent, conspicitur gentilitium scutum Antonii de Portugruario, seu Pancerini.

III. Ad officinæ Monetariæ loca spectat postrema nostra animadversio. Frisaci in Carinthia ut cuderentur Aquilejenses nummi, post Poponem fortasse curarunt nonnulli Patriarchæ, nondum Aquilejæ, vel alio in loco Provinciæ Forojuliensis instructa Monetaria officina. Conjecturam ingerit ea nummorum *Fresachensium* in vetustis Provinciæ chartis appellatio, quos eosdem omnino cum denariis Aquilejensibus ostendimus Capite IV. Signatos percussosque aliquando Venetiis hujusmodi nummos, evincere videntur Alexandri Papæ IV. litteræ ad Gregorium de Montelongo, Capite 1. num. 2. descriptæ: quibus *juris cudendi monetam*, *quod ad Te*, (inquit Summus Pontifex,) *in Patriarchatu Aquilegensi pertinet*, translatio, *usque ad duos annos*, confirmatur, in *cives* nonnullos *Venetiarum*

tiarum pro certa pecuniæ quantitate. Ad primos Gregorii Patriarchæ annos litteræ spectant, ad annum scilicet Christi 1255. ipsius Gregorii in Aquilejensi Cathedra sedentis quartum.

Positam Aquilejæ officinam, ibique cudi frequentius consuevisse nummos, ratio nulla dubitandi est. Rem apertissime testantur Tabulæ Capite VIII. numero 2. recensitæ, quæ novæ Monetæ examen Aquilejæ factum complectuntur. Vel ea tamen in Civitate, vel in alio Provinciæ loco, pro arbitrio Patriarcharum, collocare officinam debuisse Monetarios, certos nos reddunt ipsæ Tabulæ Nicolai, & Ludovici successoris, quas hactenus pro virili illustravimus. Verba sunt: *Imprimis, quod ipse Franciscus* (Bonacquisti de Florentia) *debeat facere, seu fieri facere, in Civitate Aquilegiæ, & alibi, ubicumque placuerit dicto Domino Patriarchæ, monetam istiusmodi bonam & puram &c.*

Loca singula curiosius, ac diligentius perquirere, haud ego puto pretium operæ: neque conventionum Tabulas præsto habeo, quas adhibita diligentia ex Archivis eruere non adeo fortasse arduum negotium fuerit. Rimentur illas, & colligant alii. Exstitisse in Civitate Utini Monetariam officinam, nullus dubito: quod etiam

etiam Tabulæ confirmant, extremo Dominationis Patriarchalis tempore, sub Ludovico Techio, anno 1413. confectæ. Novæ Monetæ examen exhibent, atque valoris publicam denunciationem. Eas vide, & consule Capite III. num. 3. Hæc vero satis.

FINIS.

Corrigenda, & Addenda.

Pag. 15. l. 15. *interventu* — *interventum*.

97. l. 4. sedentis — sedentis: ac subtus Aquila,

l. 14. *Patra* — *Patra*, vel *Patka*; vel *Patha* in sequentibus nummis.

l. 18. *Paganus* — *Paganus Pa*.

98. l. 18. *Bertrand, Pata,* — *B. Patriarcha*.

l. 28. *Ludovi,* — *Ludovic*.

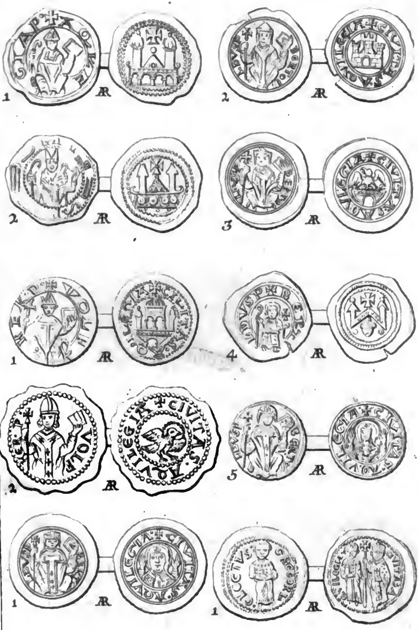
99. l. 14. longiora & latiora. — longiores & latiores.

l. 30. *Sanctus*. — *Santus*.

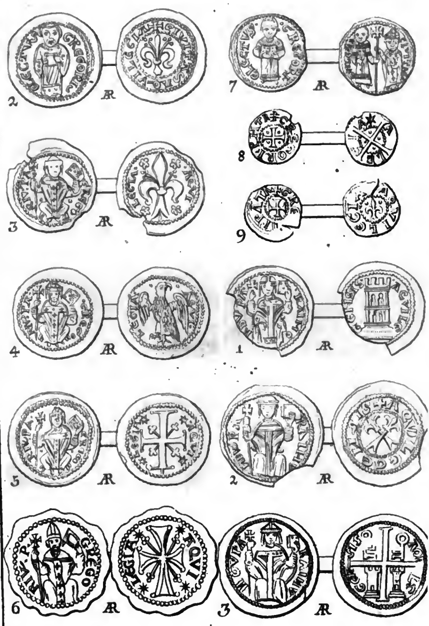
101. l. 3. in typo expressus? — in typo expressus? Tot ergo instrumenta fuerint ad signandos nummulos adhibita, quot ipsi nummuli? quod est perridiculum. An notæ quædam dici debeant, ex numeris pro genio & arbitrio, ac veluti fortuito adsumptæ, quibus novæ ac variæ, quæ iterabantur, nummulorum fabricæ &. impressiones designarentur? Conjecturis indulgere pro libito suo cuique liceat.

Pag. 103, lin. 29. quinquagesimatertio. — quinquagesimatertia.

Tav. 1.

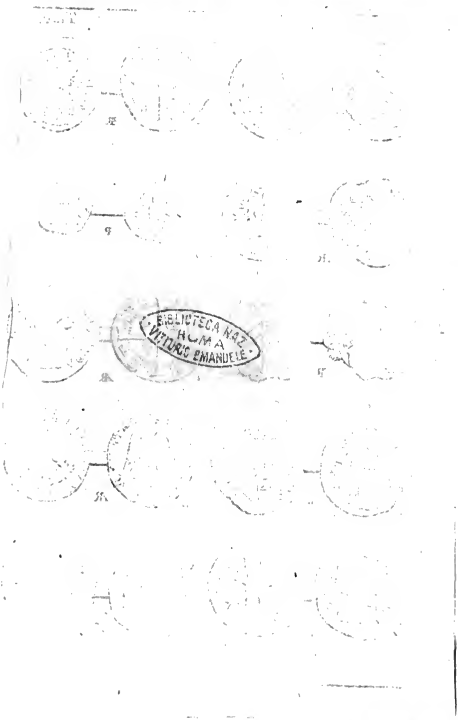

Tau. 2.

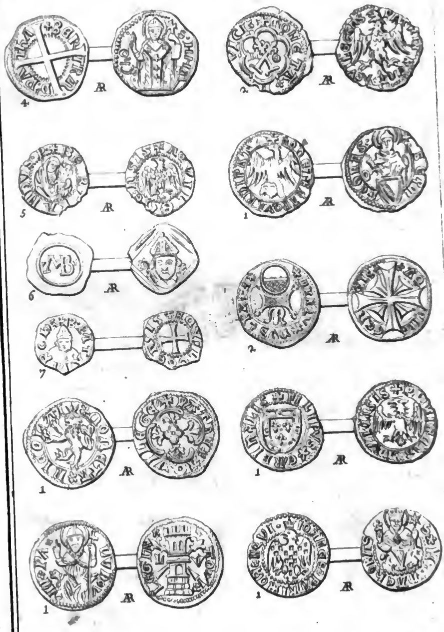

Tau. 3.

Tav. 4.

Tav. 5.

